

د امت یو والی

نن ورځ مسلمانان په ټوله نړۍ کې له کړکېچ سره لاس او ګرېوان دي. د دې لوی لامل خپلمنځي اختلافات او مخالفتونه دي. له همدې امله اړتیا ده چې د فکري اختلاف او مخالفت تر منځ توپیر وپېژندل شي او مخالفت له منځه یو وړل شي. پر همدې موضوع د مفتي محمد شفيع عثمانی رح مهم کتاب: «د امت یو والی»

Ketabton.com

لیکوال: حضرت مولانا مفتي محمد شفيع عثمانی رح

ژباړه: ار. ايس. (فراز)

د کتاب په اړه:

وحدت امت	.....	د کتاب نوم:
د امت یو والی	.....	د ژباړې نوم:
مفتي محمد شفیع عثمانی رح	.....	لیکوال:
رحمت شاه (فراز)	.....	ژباړن:
رحمت شاه (فراز)	.....	کمپوز:
2018 ، 17 ، مارچ ، سه شنبه	.....	د ژباړې نېټه:

د ژباړن:

د اړیکې شمېرې:

0093 (0) 78 06 34 838

0093 (0) 76 75 74 834

برېښنالیک:

rsfaraz4@gmail.com

لړلیک

- 5..... سریزه
- 8..... حجة الوداع (د خدای پامانی حج)
- 9..... د ناروغی علتونه او درملنه
- 10..... په صحابوو او تابعینو کې د نظرونو اختلاف او پوله یې
- 11..... یو شک او ځواب
- 12..... یوه مهمه پېښه ، یو مهم ټکی
- 14..... که د نېکو اسلافو ترمنځ اختلاف وي ، نو خلک څه وکړي!
- 17..... یوه ارزښتمنه وینا
- 17..... د مجتهدو امامانو په اختلاف کې کوم لوری منکر نه وي
- 18..... د اجتهاد شرایط
- 18..... د سنت او بدعت په لاندې کې غوره تگلاره
- 19..... د امت د افتراق اسباب
- 20..... د فکر شېبه
- 23..... د دیني ډلو غلو
- 24..... د پیغمبرانه دعوت له پامه غورځول
- 24..... د پیغمبرانه بلنې څلور عناصر
- 26..... د انبیاوو (علیهم السلام) سپېڅلي تگلاره
- 27..... د نبوت تگلاره او مور
- 28..... د وینا لنډیز
- 28..... له با مسؤولیته علماوو له درد ډکه غوښتنه

- 33..... د امت اختلافات او د هغو حل
- 34..... د رايې د اختلاف بريدونه
- 35..... سوله او جگړه ، له چا سره
- 36 ..... د رغونې يوه ناسمه هڅه
- 37..... د نظري اختلاف او جنگ و فساد توپير
- 37..... د صحابوو او مجتهدو امامانو تگلاره
- 38 ..... شخړه او سمون
- 39..... د اختلافاتو د خرايوو پر وخت درملنه
- 40 ..... سمه او ناسمه تگلاره
- 41..... د خپل منځي جگړو او شخړو دوه رکنه
- 41..... د عامو سياسي او شخصي جگړو علاج

سريزه

نحمده و نصلي على رسوله الكريم ؛

د پاکستان د مفتي محمد شفيع (رحمه الله) مبارک نوم پېژندگلوي ته اړتيا نه لري. مفتي صېب که د خپل علم ، پوهې ، تقوا او د فکري او نظري وسعت له امله د علم د خاوندانو په ټولو فکري مکاتبو کې د قدر او درناوي وړ وو ، نو په عام ولس کې هم په هر چا گران او زړه ته نږدې وو.

الله تعالی مرحوم مولانا په ديني پوهه مالا مال کړی او په زړه کې يې ورته د اهل سنت پر ټولو فقهي مسلکونو تبحر ور په برخه کړی وو او مرحوم د ژبې او قلم پر مټ په دې هڅه او هاند کې وو چې د مسلمانانو وړتياوې او صلاحيتونه په خپل منځ کې په فقهي او څنگيزو (فرعي) اختلافاتو کې د ضايع کېدو پر ځای د امت د يو والي د تصور په پخلي او ټينگتن کې وکارول شي. داسې چې اختلافات يوازې تر روا بريدونو پورې وي او په هېڅ ډول هم د مخالفت بڼه خپله نه کړي.

مرحوم مولانا دا خبره په کلکه احساس کړې وه چې کله د نظرونو اختلاف د مخالفت بڼه غوره کړي نو د امت يو والي ته پوخ گوزار ورکوي او دا افتراق او بېلتون په نړۍ کې د ټول امت د ذلت او سپکاوي لامل گرځي. مولانا مرحوم په پاکستان کې د اسلامي نظام په ټيکاو او خپرېدا کې د اهل سنت د بېلا بېلو فکري مکاتبو په مخالفتونو خورا زيات ځورېدې. د هغه کره رايه دا وه چې د امت يووالي ته څومره اړتيا چې د پاکستان اهل سنت ډله لري ، بنايي بل کوم هېواد يې ورته ونه لري.

مرحوم مولانا کابو څوارلس کاله پخوا د ((لايل پور- د اوسني فيصل آباد)) په مدرسه کې چې د هېواد په کچه د ((سلفي مسلک- اهل حديث)) يوه نوموتې مدرسه ده ، د ((امت يو والي)) پر موضوع يې په خورا خوږمن زړه د خپل فکر څرگنداوی وکړ. له دې وروسته يې په همدې موضوع يو ځل بيا هم وينا وړاندې کړه.

دا دواړه ويناوې لومړی ((مکتبه المنبر- فيصل آباد)) او وروسته بيا ((دارالاشاعت - کراچي)) خپرې کړې. د دې ويناوو مهم اقتباسات د ((خدام اسلام ټولني - ټاؤن شپ لاهور)) د زرگونو په شمېر خپاره او مسلمانانو ته ورسول او لايې هم رسوي.

د دې خبرې شديدې اړتيا ده چې د مفتي محمد شفيع رح کتاب ((د امت يو والي)) په لويه کچه د عامو ، خاصو او په ځانگړې توگه د علم د خاوندانو حلقو ته د رسولو په موخه د يوه اړين کار په حيث پاملرنه وشي. همدې موخې ته په کتو د ((خدام القرآن مرکزي ټولنه - لاهور)) د دې گټور کتاب لومړی گڼه خپروي.

(ڊاڪٽر) ابصار احمد (عفی عنه)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله وكفى و سلام على عباده الذين اصطفى.

زما مشرانو او ملگرو! دا خبره يو حقيقت دی او په دې کې کوم ډول عاجزي هم شتون نه لري چې د خپل ژوند له لومړۍ ورځې څخه ، نه ويناوال وم ، نه واعظ او نه لويو غونډو ته په وينا کولو عادي يم. زما ټول ژوند يا په مطالعه او تدريس کې تېر شوی او يا مې د عامو مسلمانانو د اړتيا له مخې په مختلفو کتابگوټو (رسالو) کې د ليکوالۍ په موخه پاڼې تورې کړې. د دې بوختياوو ترڅنگ زما مشرانو د خپل نېک گومان له کبله د فتوا ليکلو خدمت را وسپاره چې د ژوند يوه لويه برخه مې په همدې کې تېره شوه.

زموږ قدرمن ((حکيم عبد الرشيد اشرف صېب)) د خپل نېک گومان او پېرزوينې له مخې دلته را وغوښتم او کوم عنوان يې چې ماته د وينا لپاره وسپاره ، هغه څرنگه چې د خپل حقيقت له مخې باوري او څرگند دی چې په هغه کې د دوه لارې کېدو هېڅ ځای نشته ، په همدې ډول زموږ په ټولنه کې د هغه شتون هم داسې نادرکه دی چې خپلې ټولنې ته په کتو په دې موضوع باندې د خولې پرانيستو زورتيا هم نه را پاتې کېږي. عنوان دا راکړل شوی چې اسلامي امت له داسې يو والي برخمن دی چې وېش نه منونکی دی. دا خبره په خپل ځای بالکل سمه ده او داسې حقيقت دی چې انکار ترې نه شي کېدی ، خو زموږ حالات او پېښې نړۍ ته په واضح ډول څرگندوي چې دا امت هېڅکله هم نه شي يو کېدی.

خپلو حالاتو او د وخت ځانگړتياوو ته له پام پرته د دې مسئلې په دلايلو خبرې کول يوازې يوه فلسفه ده چې زموږ هېڅ اړتيا پرې نه بشپړېږي. د همدې لپاره غواړم د دې مسئلې پر مثبت اړخ له خبرو کولو زيات د هغې پر منفي اړخ يعنې ((بېلتون او افتراق)) ، علتونو او درملنې رڼا واچوم.

تر کومه ځايه چې د اسلام بلنه د يو والي او د ټولې نړۍ د مسلمانانو بلکې د ټولو انسانانو پر يوه ملت ، يوې کورنۍ او يوې ورورگلوۍ بدلولو په لور ده نو هغه داسې څه نه دي چې کوم مسلمان دې ترې ناخبره وي. د قرآن کریم په څرگندو ټکو ((خلقکم من نفس واحدة)) د آدم عليه السلام اولاده يعنې انسانان ؛ او په ((انما المؤمنون اخوة)) کې يې مسلمانان د يو بل وروڼه گڼلي دي.

حجة الوداع (د خدای پامانی حج)

د حجة الوداع په وروستی وینا کې رسول اکرم ص د هغه وخت د مسلمانانو په لویه غونډه کې چې کوم لارښود آرونه بیان کړل په هغو کې یې دا خبره په ډېر ټینکار روښانه کړه چې: ((په اسلام کې د تور او سپین ، عجمي او عربي او داسې نورو هېڅ لوراوی نشته ، ټول له یوه مور او پلار نه زېږېدلي دي.))

د دې لارښوونې له مخې د جاهلیت د هغه یو والي رېښې چې خلکو د نسب ، کورنۍ ، هېواد ، رنگ او یا ژبې پر بنسټ له بېخه وایستې او یوازې د توحید او دین یو والی یې رامنځته کړ.

همدا هغه رښتینی یو والی دی چې د ختیځ او لویدیځ ټول بني آدم او د بشر ټول وګړي یو ځای کولی ، یو قوم او د یو بل وروڼه ګرځولی شي او د کار او زیار پر مټ رامنځته کېدلی شي. د نسب ، هېواد ، رنگ او ژبې پر بنسټ کوم یو والی چې د جاهلیت په دور کې رامنځته شوی وو ، د نن ورځې د خیالي روڼ اندۍ په دور کې یو ځل بیا هماغه یووالی نمانځل کېږي. د همدې وحدتونو په اساس د انسانانو په طبقو کې بېلتون رامنځته شوی او بېلتون هم داسې چې د کوم کار یا کونښنې په واسطه له منځه نه شي وړل کېدی. څوک چې تور دی هغه سپین کېدی نه شي ؛ دغه راز هغه چې په نسب کې سید یا شیخ نه وي ، په کار او زیار شیخ یا سید نه شي کېدی.

اسلام د یوه داسې یو والي په لور بلنه ورکړه چې ټول بشري وګړي بې له کوم خنډ څخه پکې ګډون کولی شي او څنګه چې دا یو والی له یوه رښتیني څښتن ((وحدۀ لا شریک له)) سره د پیوستون او د هغه د دین له خپراوي سره تړلی ، له همدې امله په دې کې شک نشته چې دا یو والی هېڅ ډول وېش ته هم غاړه نه ږدي.

کوم عنوان چې په دې غونډه کې راګول شوی دی د هغه پر مثبت اړخ په همدومره خبرو بسنه کوم. خو اوس دا ګورم چې دا یوه عقیده او باور ګرځېدلی چې په ژبو روان او په کتابونو کې لیکل شوی دی. خو کله چې یوازې د خپل شاوخوا نه ، بلکې د ختیځ او لویدیځ د ټولو انسانانو حالاتو ته وکتلی شي نو د هغه برعکس دا احساسېږي چې په اسلامي ملت کې بېلتون رامنځته شوی. داسې بېلتون چې د یو والي شونتیا یې تر لرې لرې هم نه برېښي. هغه ملت چې د نړۍ ټولو انسانانو ته یې د یوه خدای د منلو له لارې د یو کېدو او د یوې وروګلوی بلنه ورکوله: ((ياايها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدة — سورة النساء)) هغوی یې یو بېل قوم وګرځول او د خدای منونکي یې د قانون له مخې یو ملت او د یو بل وروڼه کړل ، یو موتی یې کړل او یو نه ماتېدونکی ځواک یې وګرځول ؛ خو نن هماغه ملت په ډول ډول تفرقو کې اخته ، له یو بل نه بېزاره او په جګړو بوخت ښکاري. په دې کې د سیاسي ډلو ټپلو جګړې ، د نسبي وروګلویو بېلتون ، د کاروبار او مسلک وېش ، د دشمن او بې وزله توپیر لا رومبې د کرکې بنیاد وو ، خو ډېر افسوس د دې دی چې یوازې دین او خدای لمانځنه د نورو د راخپلولو او د نسبي ، نسلي ، هېوادنیو او ژبنيو تفرقو د له منځه وړلو یوه اکسیره نسخه وه ، هغه هم نن زموږ لپاره د جنګ ،

جگړې ، دښمنیو او شخړو وسیله گرځېدلې چې ټول ملت یې په دیني او دنیوي اعتبار د هلاکت کندی ته تېل وهلی او له هغې کندی د وتلو هېڅ لار هم نه تر سترگو کېږي. زموږ هر خوځښت د بېلتون او هره ډله د تفرقي عناصر له ځانه سره لېږدوي. او همدا هغه ناروغي ده چې اسلامي امت یې د شمېر له زیاتوالي سر بېره له زوال سره مخ کېږي. هر قوم په تمه دی چې موږ په خپل ځان کې ور جذب کړي. د مسلمانانو د ژوند هره څانګه له عقایدو نیولي تر اعمالو او اخلاقو ، له فرهنگ او ټولنیز ژوند نه تر معاملاتو او اقتصاد پورې د بېلا بېلو قومونو تر یرغلونو لاندې ده. دښمن قومونه که یوې خواته د حکومت ، واک ، اقتصاد او سوداګرۍ په برخه کې د مسلمانانو خپلواکي را کموي ، نو بل لور ته د ملحدانه تبلیغاتو په وسیله د هغوی عقیدې او اندونه ټکني او د خدای لمانځنې اصول د نوي تعلیم ، فرهنگ ، خواخوږۍ او زړه سواندۍ په عنوان پر هوا پرستی بدلوي. زموږ ولس د انګرېزانو د یو نیم سلو کلو په واکمنۍ کې د بېلا بېلو چلونو په واسطه د دین له زده کړې بې برخې او له حقایقو نابنده کړی شو ، او اوس د کورنۍ علمي او فکري شتمنۍ له لاسه ورکولو وروسته کوم څه چې د نورو له خوا راځي ، زموږ ولس هماغه د نېکمرغۍ پانګه بولي ؛ په ځانګړې توګه هغه وخت کله چې د دې تعلیم او فرهنگ په سیوري کې د نفس د بې واګه خواهشاتو او مزو چرچو ډګر هم پرانیستی پروت وي ؛ په دې نازک وخت کې زموږ علما او د فکر او اند څښتنان په خپلو وړو او ځنګیزو اختلافونو او په ډېری بې ارزښته مسایلو کې داسې اخته دي لکه د اسلام پر پولو باندې له کېدونکو یرغلونو چې هېڅ خبر نه وي.

د ناروغۍ علتونه او درملنه

د نن ورځ په دې ناسته کې د ملت غم خوړونکي عالمان ، فاضلان او مفکرین را غونډ شوي دي ، زړه مې غواړي ، د ملت د دې ناروغۍ د علتونو او پر د هغې پر درملنې یو څه رڼا واچوم ؛

ټول را یو ځای دي نن غوټې د زړه دې وسپړه
ښایي پاتې نه شي بیا مینه په ملګرو کې

له هر څه نه مخکې دا څرګندول غواړم چې په نظري مسایلو کې د نظر اختلاف نه تاوان لري ، نه یې د له منځه وړلو اړتیا شته او نه له منځه وړل کېدی شي. د نظر اختلاف نه د اسلامي یو والي ضد دی او نه کوم زیان لري. د نظرونو اختلاف یوه فطري او طبیعي چاره ده چې نه ور څخه د انسانانو کومه ډله تشه پاتې شوې او نه پاتې کېدی شي. د یوې ډلې تر منځ په هر کار او هره خبره د نظر یووالی په بشپړ ډول یوازې په دوو صورتونو کې کېدلی شي:

يو دا چې په هغوی کې د پوښتنې او گروپونې څوک نه وي چې په مسایلو باندې د فکر کولو له مخې د نظر ورکولو وړتیا ولري؛ له همدې امله په داسې ټولنه کې يو شخص چې يوه خبره وکړي نو نور ټول له هغه سره له دې امله همغږي کېږي چې له هېڅ ډول نظر، رايې يا بصيرت څخه برخمن نه وي.

دوهم په هغه صورت کې په بشپړه توگه پر نظر اتفاق کېدی شي چې د ټولني خلک ضمير خرڅوونکي او خاينان وي چې د خبرې په ناسموالي او زيان باندې له پوهېدو سربېره هم يوازې د نورو خلکو د مراعت او زړه ساتنې له امله خپل اختلاف نه څرگندوي.

او چېرته چې هم عقل وي او هم رښتينولي، هلته دا ناشوني ده چې د هغوی ترمنځ دې د نظرونو اختلاف نه وي. له دې نه دا په ډاگه شوه چې د نظرونو اختلاف له عقل او رښتينولۍ را ټوکېږي. له همدې کبله د خپل ذات له مخې نظرياتي اختلاف مذموم نه شي بلل کېدی. او که حالات او معاملات په سمه توگه وڅېړل شي نو د نظر اختلاف که له خپلو پولو وا نه وي، هېڅکله د يوه قوم يا ټولني لپاره زيان نه راوړي، بلکې ډېرې گټورې پايلې زېږوي. په اسلام کې د مشورې د درناوي او پر هغې د ټينگار کولو اساس همدا دی، تر څو د هغه مسئلې اړوند مختلف اړخونه او بېلابېل نظرونه روښانه شي او پرېکړه په بصيرت وشي. که د نظر اختلاف رټلی او مذموم وگڼل شي نو بيا خو د مشورې گټه هم نه پاتې کېږي.

په صحابو او تابعينو کې د نظرونو اختلاف او بريدونه يې

په دنيوي او تجرباتي چارو کې د نظر اختلاف پخپله د رسول کریم ص په مبارک دور کې د هغوی په غوندو کې هم کېدی؛ او راشده خلفاوو او د عامو صحابه کرامو په دور کې له عملي چارو وړ هاخوا کله چې نوې نوې پېښې او شرعي مسئلې را پيدا شوې چې په قرآن او حديث کې يې څرگنده يادونه نه وه راغلې، يا د قرآن د يوه آيت له بل آيت سره يا د يوه حديث له بل حديث سره ظاهري ټکر تر سترگو شوی او د قرآن او سنت په نصوصو کې د غور کولو له مخې د تعارض د له منځه وړلو او د شرعي مسایلو په را ويستلو کې نظر او قياس ته اړتيا پېښه شوې، نو د دې سپېڅلې ډلې ترمنځ هم د نظرونو اختلاف پېښ شوی. او د عقل او ديانته په اساس د دې اختلاف رامنځته کېدل اړين او حتمي وو.

د اذان او لمانځه په څېر د عبادتونو چې په ورځ کې پنځه ځله په څلو او جوماتونو کې ترسره کېږي، په جزيي کيفياتو کې هم د دې سپېڅلې ډلې تر منځ ښه پراخ اختلاف ليدل کېږي. او د نظر د دې اختلاف پر سر خپل منځي بحث او مباحثو هم کمی نه درلود. همدا رنگه په غير منصوص احکامو يا د حلال او حرام او روا او ناروا په ناڅرگند او مبهم معاملاتو کې هم د صحابه کرامو رضی الله عنهم د رايو اختلاف کوم پټه خبره نه ده. بيا د صحابو کرامو د

زده کوونکو یعنی تابعینو دا عمل هر عالم ته څرگند دی چې په هغوی کې به یوې ډلې د یوه صحابي رایه غوره کوله او نورو به د هغه په مقابل کې د بلې ډلې یا د بل صحابي په رایه عمل کاوه؛ خو د صحابوو او تابعینو په دې ټول ((خیر القرون – غوره پېر)) کې او له هغوی وروسته بیا د مجتهدو امامانو او د هغوی په پیروانو کې یوه پېښه هم نه ده رامنځته شوې چې یو بل ته یې گمراه یا فاسق ویلي وي یا په یو چا د مخالفې ډلې او فرقې له امله یې خلک د هغوی له اقتدا منع کړي وي یا جومات ته کوم راتلونکي دا پوښتلي وي چې د دې ځای د امام او مقتدیانو د اذان او اقامت صیغې، د فاتحې لوستل او ((رفع الیدین – د لاسونو اچتول)) وغیره د کوم مسلک په اساس ترسره کېږي. د دې اختلافاتو پر سر د یو بل په خلاف جنک، جگړې، کنځلو، بد رد ویلو، سپکاوي، رشخند وهلو او فقره بازی هغو وختونو کې هېڅ ځای نه درلود.

امام ابن عبدالبر قرطبي په خپل کتاب ((جامع بیان العلم)) کې د سلف د خپلمنځیو اختلافاتو حال په دې ټکو کې راوړی: ((عن یحیی بن سعید قال ما برح اهل الفتوی یفتون فیحل هذا و یحترم هذا فلا یری المحرم المحل هلک لتحلیله ولا یری المحل ان المحرم هلک لتحريم (جامع العلم – ص: ۸۰) ژباړه: یحیی بن سعید رحمه الله فرمایي چې: د فتوا وړ اشخاصو به تل فتوا ورکوله. یو شخص په غیر منصوص احکامو کې یو شی حلال گرځوي، بل ورته حرام وایي؛ خو نه هغه چې حرام یې بللی داسې فکر کوي چې چا چې د حلت فتوا ورکړې هغه هلاک او بې لارې شو. او نه هغه چې حلال یې بللی، دا فکر کوي چې چا چې د حرمت فتوا ورکړې هغه هلاک او بې لارې شو.))

په همدې کتاب کې راځي چې حضرت اسامه بن زید رضي الله عنه د مدینې له فقیه حضرت قاسم بن محمد رح نه د یوې اختلافي مسئلې اړوند پوښتنه وکړه نو هغه ورته وفرمایي چې په دې دواړو رایو کې چې په هرې یوې عمل وکړې بسنه کوي، ځکه چې دواړو اړخونو ته د صحابه کرامو تکلاره شتون لري. ((جامع بیان العلم))

یو شک او ځواب

په دې ځای کې د دین له اصولو او د اختلافاتو له علتونو سره نابلدو ته دا شک ور لوېدی شي چې دا څنګه امکان لري چې په اسلامي شریعت کې دې یو شی حلال هم وي او حرام هم، روا دې هم وي، ناروا هم؛ ښکاره ده چې په دې دواړو کې به یو لوری سم او بل ناسم وي نو بیا دواړو لورو ته یو شان درناوی څنګه پاتې کېدی شي، کوم شی چې یو څوک ناسم بولي هغه ته ناسم ویل اصلي دیانت او حق دی.

ځواب یې دا دی چې په حلال و حرام او روا و ناروا کې مطلق خبره نشته، ځکه چې د قرآن او سنت د نصوصو او څرګندونو له مخې ځینې شیان په ښکاره ډول حرام دي. لکه سود، شراب، قمار، رشوت او داسې نور. په هغو کې

دوه نظره نشته او نه صالحو اسلافو په هغو کې اختلاف کولی شوی او په هغو کې اختلاف کول خو د دین له روښانه او څرگند نص څخه انکار کول دي چې د امت په اتفاق بې لارېتوب او الحاد دی. او څوک چې داسې وکړي له هغه نه د بېزاري او خلاصون اعلان کول د ایمان یوه رښتینې تقاضا ده. په هغه کې هېڅ ډول جوړ جاري هم روا نه دی.

د جوړجاړي دا تلقین او د نظرونو له اختلاف سر بېره د خپل مقابل لوري د نظر درناوی کول یوازې په هغو مسایلو کې دی چې یا خو په قرآن او سنت کې په څرگند ډول یاد شوي نه وي یا یاد شوي وي خو داسې په لنډ او ناڅرگند ډول چې د هغې له تفسیر او سپړنې پرته پر هغو عمل نه شي کېدی یا په دوو آیتونو یا دوو روایتونو کې ښکاره ټکر ولیدل شي ، په دې ټولو صورتونو کې مجتهد علما باید په قرآن او سنت او د صحابوو پر عمل د غور او فکر له مخې دا پرېکړه وکړي چې د دې سرچینه او مفهوم څه شی دی او له هغو نه کوم احکام راوځي. په دې صورت کې امکان لري چې یو مجتهد عالم د اجتهاد له اصولو سره سم په قرآن او سنت او د صحابوو پر عمل له غور کولو وروسته دې پایلې ته ورسېږي چې فلانی کار روا دی او بل مجتهد عالم پر همدې اصولو له بشپړ غور او فکر وروسته د هغه ناروا والی صحیح وگڼي. په دې صورت کې دا دواړه د الله تعالی په نزد له اجر او ثواب څخه برخمن او مستحق دي. په هېچا کوم ډول پره یا ملامتیا نه راځي. د چا رایه چې د الله تعالی په نزد صحیح ده هغه ته دوه اجره او ثوابونه ورکول کېږي او د چا چې صحیح نه ده هغه ته یو اجر ورکول کېږي. له همدې نه ځینو د علماوو داسې وانگېرله چې په اجتهادي اختلافاتو کې دواړه متضاد قوله حق او صحیح وي. د دې علت دا دی چې الله تعالی بې نیازه ذات دی ؛ له ټولو احکاماتو ، عباداتو او معلاماتو الله تعالی بله موخه نه لري ، پرته له دې چې د بندگانو د اطاعت آزموینه واخلي. کله چې دواړو خپل غور او فکر او د اجتهاد ځواک له شرایطو سره سم وکاراوه نو دواړو خپل فرض پر ځای کړ او د دواړو ځوابونه صحیح دي. خو د جمهور امت او د مجتهدو امامانو تحقیق همدا دی چې د الله تعالی په علم کې په دې دواړو کې یو حق او صحیح وي ، نو کوم خلک چې د خپل اجتهاد په ځواک حق ته ورسېږي نو په هر حیثیت بریالي او د دوو اجرانو مستحق دي او څوک چې له خپل وس او کوبښن سر بېره تر هغه بریده ونه رسېږي نو معذور گڼل کېږي او کومه ملامتیا پرې نشته. بلکې د هغوی د هڅې او کار یو اجر هغوی ته هم ورکول کېږي.

یوه مهمه پېښه - یو مهم ټکی

یوه مهمه کیسه به هم تاسې ته وکړم چې مهمه هم ده او له عبرته هم ډکه ده. په ((قادیان)) کې به هر کال زمور غونډه کېده او سید محمد انور شاه صاحب رح به هم پکې گډون کاوه. یو کال په همدې غونډه کې مولانا صېب راغی ، زه هم ورسره وم. یوه شپه د سهار د لمانځه پر مهال په تیاري کې د هغوی څنک ته ورغلم نو ومې لیدل چې

سر يې په دواړو لاسونو کې نيولی او په ډېر غم کې ناست دی .

ومي پوښتل: حضرت ، طبيعت مو څنگه دی ؟

ويې ويل: هو ، ښه دی ، د طبيعت څه پوښتنه کوې ، بس ټول ژوند مو ضايع شو .

پوښتنه مې وکړه: حضرت! ستاسې خو ټول ژوند د علم په خدمت او د دين په خپراوي کې تېر شوی . زرگونه زده

کوونکي مو عالمان دي ، مشاهير دي چې له تاسې يې استفاده کړې او د دين په خدمت کې لگيا دي . نو که

ستاسې عمر ضايع شوی وي نو بيا د چا ژوند په کار کې تېر شوی!؟

ويې فرمايل: زه درته رښتيا وایم ، عمر مې ضايع کړ .

ومي پوښتل: ، حضرت ، خبره څه ده ؟

ويې فرمايل: زموږ د ژوند ، زموږ د ويناوو ، زموږ د ټولو هڅو او کوښښونو لنډيز دا دی چې په نورو مسلکونو باندې

حنفي مذهب ته غوراوی او ترجيح ورکړو او د امام ابو حنيفه (رح) د مسايلو لپاره دلايل ولټوو . زموږ د هڅو ، ويناوو

او علمي ژوند ټول محور همدا دی .

اوس چې فکر کوم نو گورم چې په څه شي کې مو خپل ژوند تباہ کړ؟ ابو حنيفه (رح) زموږ ترجيح ته محتاج دی

چې پر هغه ښېکنه يا احسان وکړو؟ هغه ته چې الله تعالی کوم مقام ورکړی وو هغه مقام به پخپله خلک غاړې

اينښودو ته اړ کړي ، هغه موږ ته هېڅ اړتيا نه لري .

او د امام شافعي ، امام مالک او امام احمد بن حنبل (رحمهم الله) او د نورو مسلکونو د فقهاوو پر وړاندې چې موږ

دا غوراوی رامنځته کړی دی ، د دې هر څه گټه څه ده؟ له دې پرته هېڅ هم نه ، چې زيات تر زيات خپل مسلک

ته ((صواب محتمل الخطاء: صحيح مسلک ؛ احتمال لري ، ناسم وي)) او د نورو مسلک ته ((خطاء محتمل

الصواب: تېروتی مسلک ؛ احتمال لري ، صحيح وي)) ووايو . هغه ټول بحثونه ، تدقيقات او څېړنې چې موږ پکې

بوخت يو له دې نه هاخوا بله کومه پايله نه لري .

بيا يې وفرمايل:

په حشر کې به هم دا راز څرگند نه شي چې کوم مسلک سم وو او کوم ناسم . د اجتهادي مسايلو پرېکړه نه يوازې دا

چې په دنيا کې نه شي کېدلې — په دنيا کې هم موږ له خپلو ټولو هڅو او پلټنو وروسته همدا ويلی شو چې دا هم

صحيح دی . يا دا چې دا صحيح دی خو احتمال لري چې خطا وي ، او دا خطا دی خو احتمال لري چې صحيح

وي . په دنيا کې خو همدا دي ، په قبر کې به هم نکير او منکر دا ونه پوښتي چې رفع الیدین حق وو او که د رفع

الیدین پرېښودل حق وو؟ په لور غږ آمین ويل حق وو که په ټيټ غږ — په برزخ کې به هم په دې هکله پوښتنه نه

کېږي او په قبر کې به هم دا پوښتنه نه کېږي .

د حضرت شاه صاحب رح کلمات دا وو:

((الله تعالیٰ به نه امام شافعي رسوا کړي نه امام ابوحنيفه ، نه امام مالک او نه امام احمد بن حنبل ؛ چا ته چې الله تعالیٰ د خپل دين د علم انعام ور په برخه کړی او له چا سره يې چې د خپل مخلوق يوه لويه برخه يو خای کړې ، چا چې د نېغې لارې رڼا هر لور ته خپره کړې ، د چا چې ژوند د سنت د رڼا په خپرولو کې تېر شوی ، الله تعالیٰ به له هغوی نه يو هم رسوا نه کړي چې د حشر په ميدان کې يې ودروي او ترې وپوښتي چې ابوحنيفه سم ويلي وو او که شافعي ناسم ويلي وو يا د دې پرعکس ؛ دا کار به هېڅکله هم ونشي!

نو هغه شی چې نه په دې دنيا کې په ډاگه کېږي ، نه په برزخ او نه په محشر کې ؛ مور په هغه پسې خپل ټول ژوند بې خایه تېر کړ. خپل خواک مو ولکاوه او هغه چې د اسلام صحيح بلنه وه ، ټولو پرې اجماع کړې وه او هغه مسایل چې ټول پرې يوه خوله وو او د دين کومې اړتياوې چې د ټولو په نزد مهمې وې د کومو دعوت چې انبياوو راوړی وو ، مور ته يې د هغو د دعوت د عاملو امر شوی وو او هغه بدی چې له منځه وړل يې پر مور فرض شوي وو ، نن د هغو بلنه خو نه ورکول کېږي ، د دين پر دې اړتياوو د خلکو سترگې پټې دي ، خپل او پردي يې بڼه ور بدلوي او هغه بدی چې مور بايد د هغو په له منځه وړلو بوخت وی ، ورځ په ورځ خورېږي ، بې لاريتوب زياتېږي ، الحاد را روان دی ، شرک او بت لمانځنه را روانه ده ، د حرام او حلال تر منځ توپير له منځه تلونکی دی ، خو مور لکيا يو په دې فرعي او فروعې بحثونو کې!))

حضرت شاه صاحب رح وفرمايل: ((له همدې غمجن ناست يم او احساس کوم چې خپل عمر مې بې خایه تېر کړی.))

که د نېکو اسلافو ترمنځ اختلاف وي، نو خلک څه وکړي!

د همدې ډول اختلافاتو په اړه چې د صحابه کرامو پکې دوه نظرونه وي ، امام اعظم ابو حنيفه رح فرمايي: ((اخذ القولین خطأ والاثم فيه موضوع. ژباړه: په متضادو قولونو کې يوه خطا ده. خو د دې خطا گناه بښل شوې ده.))

(جامع بيان العلم: الابن عبد البر ، ج ۲: ص ۸۳)

او له امام مالک نه چې د صحابه کرامو د خپل منځي اختلاف په اړه پوښتنه وشوه نو ويې فرمايل: ((خطأ و صواب فانظر في ذالك. ژباړه: په دوی کې ځينې خطا او ځينې صواب او صحيح دي ، نو عمل کوونکو مجتهدينو ته پکار ده چې غور پکې وکړي او يو لوری پکې غوره کړي.))

امام مالک چې په څه ډول په خپل دې ځواب کې دا روښانه کړل چې په اجتهادي اختلافاتو کې یو لوری صواب او صحیح او بل لوری خطا وي دواړه متضاد شيان صواب نه وي ، په همدې ډول دا یې هم وفرمایل چې د صواب او خطا په دې اختلاف کې خپل منځي جگړه او شخړه ناروا ده. یوازې همدومره بسنه کوي چې کوم یو تېروتنی وي ، هغه دې په نرمه او خواخوږۍ پر خطا خبر کړي. بیا یې کې هغه ومني نو ښه تر ښه ، که نه نو چوپتیا دې غوره کړي. جنګ او جگړه یا ناوړه خبرې دې نه کوي.

د حضرت امام مالک (رح) د وینا بشپړ متن دا دی: ((کان مالک يقول المراء والجدال في العلم يذهب بنور العلم من قلب العبد و قيل له رجل له علم بالسنة فهو يجادل عنها قال ولكن ليخبر بالسنة فان قبل منه والاسكت. ژباړه: حضرت امام مالک فرمایي چې: په علم کې جگړه او شخړه د علم رڼا د انسان له زړه نه وباسي. یو چا پوښتنه وکړه چې یو شخص د حدیثو علم لري آیا هغه د سنت د ساتنې په خاطر شخړه کولی شي. ویې فرمایل نه ، بلکې پکار ده چې مخاطب له سمې خبرې خبر کړي ، که هغه یې ومني نو ډېر ښه ، که نه نو چوپتیا دې غوره کړي. له شخړې او جگړې دې ځان وساتي.))

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ صَيْفِي (رح) له حضرت امام احمد بن حنبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه پوښتنه وکړه چې کوم وخت چې د صحابه کرامو ترمنځ په یوې مسئلې کې خپل منځي اختلاف وي ، نو آیا زموږ لپاره دا روا ده چې په هغو کې له غور او فکر وروسته پرېکړه وکړو چې په دې کې سم او صحیح قول د چا دی. نو ویې فرمایل: ((لا يجوز النظر بين اصحاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ژباړه: د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د صحابوو په اختلاف کې غور او فکر او نظر ورکول جواز نه لري.))

صیفي رح وویل: نو بیا عمل د چا پر قول وکړو او په څه ډول یې وکړو. ویې فرمایل: ((تقلدايهم شئت. ژباړه: د هر چا دې چې زړه وي اتباع یې وکړه ، همدا بسنه کوي.))

(جامع بيان العلم ج ۲: ص ۸۳)

د مجتهد امامانو په دې اقوالو کې د ابو حنیفه او مالک (رحمهم الله) مسلک دا شو چې کله د صحابه کرامو ترمنځ په کومې مسئلې کې اختلاف وي نو وروستنیو فقهاوو ته پکار دي چې پر دلایلو له غور وروسته د چا قول چې سنت ته ډېر نږدې گڼي غوره دې کړي او د امام احمد (رح) په نزد دې ته هم اړتیا نشته. کله چې دواړو خواوو ته صحابه کرام دي نو د چا قول چې غواړي غوره کولی یې شي.

د حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه او عبد الله ابن مسعود (رض) ترمنځ په یوه مسئله کې اختلاف وو. حضرت فاروق اعظم (رح) چې واورېدل نو په غوسې کې یې دباندي تشریف راوړ او ویې فرمایل افسوس چې د رسول الله

ﷺ په اصحابو کې دوه داسې اشخاص پخپل منځ کې جگړه کوي چې د خلکو ورته سترگې دي او خلک ورته د دين په اړه گټه اخلي. بيا يې د دواړو د اختلاف پر بڼه په دې ډول وکړه چې: ((صدق ابي کعب رض ولم يال ابن مسعود ژباړه: يعنې صحيح خبره خو د ابي بن کعب (رض) ده خو په اجتهاد کې تېروتنه ابن مسعود رض هم نه کړې. ده

بيا يې وفرمايل خو په راتلونکي کې هېڅوک په دې ډول په مسائلو کې په شخړو اخته ونه وينم، که نه نو دومره سزا به ورکړم.))

(جامع بيان العلم ج ۲: ۸۴)

د حضرت فاروق اعظم (رض) له دې وينا نه يوه خبره خو دا ثابته شوه چې په اجتهادي مسايلو او اختلاف کې يو قول صواب او صحيح وي او بل يو که څه هم چې صواب نه وي خو ملامتيا پر هغه هم نشته.

بله خبره دا په ډاگه شوه چې په دې ډول اجتهادي مسايلو کې په خلاف او اختلاف ټينگار کول د علماوو د پيروانو لپاره مناسبه نه ده، چې له امله يې پر يو بل د ملامتيا يا جگړې او شخړې وېره را پيدا شي.

د امام شافعي رحمه الله له يوې څرگندې وينا راوړلو وروسته ابن عبدالبر رحمه الله وفرمايل چې: د امام شافعي په دې وينا کې دا دليل شته دی چې مجتهدين بايد يو بل تېروتي ونه بولي. يعنې په دوی کې دې يو دې بل ته دا نه وايي چې ته پر غلطه او خطا يې.

(جامع بيان العلم ج ۲: ۷۳)

علت يې دا دی چې په داسې اجتهادي مسائلو کې هېڅوک دا حق نه لري چې خپل قول ته په يقيني ډول صواب او صحيح ووايي او د دويم لوري قول په يقيني ډول خطا او ناسم وبولي. له اجتهاد او پوره غور او فکر وروسته هم چې کومه رايه يې ورکړې د هغې په اړه هېڅوک دا حق نه لري چې ووايي: دا رايه صحيح او صواب ده خو د خطا او ناسموالي احتمال هم پکې شته دی او کېدی شي چې د دويم لوري قول صحيح او صواب وي.

لنډه يې دا چې په اجتهادي اختلافاتو کې د جمهورو علماوو په نزد د الهي علم په اعتبار په دوو بېلابېلو رايو کې حق او صحيح خو يوازې يوه وي خو دا ټاکل چې په دې کې کومه يوه يې حق ده، د هغه يقيني وسيله له هېچا سره هم نشته. دواړو لورو ته د خطا او صواب احتمال شته دی. مجتهد په خپل غور او فکر يوه خوا ښه گڼي او د عمل کولو لپاره يې غوره کوي.

یوه ارزښتمنه وینا

((استاذ الاساتذہ سیدی حضرت مولانا سید محمد انور شاہ کشمیری رحمۃ اللہ علیہ)) د ((دارالعلوم مدرسې)) مدرس یو ځل وفرماییل چې: په اجتهادي مسایلو او د هغو په اختلاف کې چې مور او عام علما اخته یو او د علم ټول ځواک پر همدې لکوو، په هغو کې د سم او ناسم پرېکړه به په دنیا کې څه، زما په گمان په محشر کې هم اعلان نه شي. ځکه کله چې عزتمن رب په دنیا کې یو مجتهد امام له تېروتنې سره سره په یوه اجر او ثواب نازولی دی او د هغه پر تېروتنې یې پرده اچولې نو د هغه عزتمن ذات له رحمت نه دا ډېره لرې ده چې په حشر کې له خپلو نږدې بندگانو څخه د یو چا د تېروتنې اعلان وکړي او رسوا یې کړي.

د دې پایله دا ده چې په کومو مسئلو کې چې د صحابوو، تابعینو او مجتهدو امامانو تر منځ نظري اختلاف شوی دی، د هغې قطعي پرېکړه نه دلته کېږي او نه په آخرت کې؛ ځکه د عمل کوونکو لپاره په هغوی کې په هرې رایې د خپل ترجیح له مخې عمل کول روا کړی شوي دي. او چا چې له هغه سره سم عمل وکړ د هغه غاړه له فرضو نه خلاصه شوه. هغه د امت په اجماع د فرضو پرېښوونکي نه شي بلل کېدی. په دې مسئلو کې چې یو عالم هر څومره څېړنې وکړي. دا ممکنه نه ده چې د هغه څېړنې ته یقیني حق او ثواب وویلی شي او مقابل یې باطل وگرځولی شي. د حدیثو امام ((حافظ شمس الدین ذهبي رح)) فرمایلي دي چې په کومو مسئلو کې چې د صحابوو او تابعینو ترمنځ اختلاف شوی، هغه اختلاف د قیامت تر ورځې له منځه نه شي وړل کېدی. ځکه د دې اختلاف د له منځه وړلو یوازینی لاره دا ده چې په دوی کې یوه ډله په پرېکنده ډول حق او بل لوری په یقیني توګه باطل وګڼل شي او دا امکان نه لري.

د مجتهدو امامانو په اختلاف کې یو لوری هم منکر نه وي

له پورتنیو څرګندونو دا روښانه شوه چې په کومه مسئله کې صحابه، تابعین او مجتهد امامان اختلاف ولري، د هغوی یو لوری به هم د شریعت له مخې منکر نه ګڼل کېږي. ځکه چې د دواړو رایو اساس قرآن او سنت او د هغو سالم اصول دي. د همدې لپاره دواړه لوري پر سمه دي. زیات تر زیات دا ویلی شو چې یو لوری پکې راجح او بل لوری مرجوح دی. ځکه نو په هغو مسئلو کې چې اجتهاد ته پکې اړتیا وي په نېکیو امر او له بدیو د منع کولو دنده په هېڅ لوري نه لازمېږي، بلکې د غیر منکر نکیر کول پخپله منکر دی. همدا علت دی چې د صالحو اسلافو په زیات شمېر مسایلو کې په روا او ناروا او حرموالي او حلالوالي باندې د اختلاف سربېره هېڅ ځای کې نه دي راغلي چې په هغوی کې دې یوه دا بل کس داسې رټلی وي لکه منکرات چې رټل کېږي؛ یا دې یوه بل ته، یا یوه لوري دې د بل لوري پیروان یې لارې یا د فسق او فجور لور ته منسوب کړي وي یا یې د فرایضو د پرېښودو او یا د حرامو

په ترسره کولو مجرم گنلي وي. حافظ ابن عبد البر چې د امام شافعي رحمته الله عليه کوم قول نقل کړی دی هغه هم په دې گواه دی چې فرمایي: د یوه مجتهد بل مجتهد تخطیه کول — یعنی تېروتنی او مجرم گنل — ناروا ده.

د اجتهاد شرایط

هلته چې امام شافعي رحمته الله عليه د مجتهدینو ترمنځ د یو بل خطا گنل ناسم بللي ، ورسره یې د هغه یو معقول علت او شرط هم راوړی دی:

د هغه رحمته الله عليه د قول متن دا دی: ((و فی هذا من قول الشافعي رح دلیل علی ترک تخطئة المجتهدین بعضهم لبعض اذ کل واحد منهم قد ادی ما کلف باجتهاده اذا کان ممن اجتمعت فیہ آلة القیاس وکان ممن له ان یجتهد و یقیس. (جامع العلم ص ۳ ج ۲). ژباړه: د امام شافعي په کلام کې د دې خبرې دلیل شتون لري چې یو مجتهد دې بل مجتهد تېروتنی نه بولي ځکه دوی دواړو هغه فرض چې پر غاړه یې وو ترسره کړی دی. یعنی د هغوی د اجتهاد او قیاس شرایط شتون ولري او نوموړي د اجتهاد د خاوندانو په نزد د اجتهاد او قیاس حق ولري.))

له دې نه په ډاگه شوه چې د دوو مختلفو رایو دا درناوی چې په هغوی کې دې هېڅ یوه ته منکر ونه ویلی شي او د هغوی منونکو ته دې تېروتنی نه ویل کېږي ، یوازې په هغه صورت کې صحیح دي چې صحیح اجتهاد د هغه له شرایطو سره سمون وځوري. د نن سبا د جاهلانۀ اجتهاد په څېر نه وي چې عربي ژبه یې سمه زده نه وي ، له قرآن او حدیث سره یې هېڅ اړیکه نه وي او د پښتو او دري ژبو د ژباړو پر مټ یې پر قرآن او حدیث تمرین پیل کړی وي. داسې اجتهاد پخپله یوه لویه گناه ده او له هغه څخه اخیستل شوې رایې یوه بله گناه ، بې لاری ، خلاف او بد مرغی ده چې منکرول یې واجب دي.

د سنت او بدعت په لاندۀ کې غوره تگلاره

زموږ په ټولنه کې د مذهب په نوم یو اختلاف هغه هم دی چې د سنت او بدعت په عنوان را پیدا شوی چې زیاترو خلکو د قرآن او سنت په تعبیر کې صحیح اصولو ته شا اړولي او د خپلې گېډې نظرونه یې اساس ګرځولي او نوي نوي مسایل یې را پیدا کړي دي. دا ډول اختلافات پرته له شکه چې هغه تفرق او بېلتون دی چې قرآن او سنت مسلمانان ترې وېرولي دي. د هغو له منځه وړل یا یې د راکمولو هڅه یې له شکه چې گټور کار دی ، خو قرآن کریم د دې هم یوه ځانګړې لاره رانښودلې چې په وسیله یې د تفرق لمنه را تنګه او لا پراخه نه شي. دا هماغه د بښګنې په لور د بلنې اصول دي چې له هر څه نه وړاندې پکې د حکمت او تدبیر بیا خواخوږی او زړه سواندی او د یوه خوږ سرلیک په وسیله د قرآن کریم د صحیح مفهوم په لور د رابللو لارښوونه شوې او په پای کې د ((مجادله بالتي

هي احسن - يعني په حجت او دليل سره د پوهولو او پوهېدو)) هڅه شوې وي. خو افسوس چې نن ټولو عامو او خاصو علماوو او مصلحينو دا اصول له پامه غورځولي دي. يوازې په شخړو کې هغه هم په غير مشروط ډول بوخت شوي او د خپل سيال د استهزا او تمسخر او د هغه د را لاندې کولو لپاره يې د رښتيا او درواغو، روا او ناروا چلونو کارول غوره کړي. چې په پايله کې د جنگ او جدال بازار خو تود شوی، مگر د خلکو د اصلاح اړخ پکې نه ليدل کېږي.

د امت د افتراق اسباب

خپله سرريزه مې په دې اوږده کړه او څرگند پرې وغږېدم چې د مسلمانانو د دين پالو او اصلاح غوښتونکو او د ديني فعاليتونو د ترسره کوونکو طبقو تر منځ چې کوم بېلتون ليدل کېږي، عموماً هغه د همدې حقايقو د له پامه غورځولو پايله ده.

اوس به هغه اسباب او عوامل وړاندې کړم چې زما د فکر او غور تر حده د مسلمانانو تر منځ د خپل منځي شخړو، بېلتون او جگړو علت شوي دي او افسوس خو دا دی چې نن ورځ دا کړنې د دين د يوه خدمت په توگه ترسره کېږي.

غلو: زما په نزد د دې جگړو او شخړو يو لوی او ستر علت په ځنګيزو او اجتهادي مسايلو کې تعصب او چلبازي او د خپلې تگلارې خلاف تگلاره عملاً باطل او گناه گڼل او د مخالفې تگلارې له عمل کوونکو سره داسې چلند کول چې د باطل پالو او بې لارو سره بايد ترسره شي، دی. په دې د ټول امت اتفاق هم دی او د عقل له پلوه له دې پرته پر دين د عمل کولو هېڅ کوم صورت هم نشته، چې کوم خلک پخپله د اجتهاد وړتيا نه لري، په اجتهادي مسايلو کې د کوم مجتهد امام اتباع وکړي او کومو خلکو چې د خپلې نفسي خپلواکۍ او هوا پرستۍ د مخنيوي لپاره د يوه ديني مصلحت په توگه د مجتهد امام اتباع کړي، طبيعي ده چې هغوی د شمېر په زياتېدو يوه ډله گرځي، په همدې ډول د بل مجتهد پيروان يوه بله ډله گرځي. که ډلبندي په مثبته بڼه، يوازې تر اجتهادي مسايلو، د خپلو ښوونيزو او عملي اسانتياوو لپاره وي نو نه کوم باک لري، نه د ملت د تفرقي سبب کېږي او نه هم ملت ته ترې کوم زيان رسېږي.

زيان رسوونکی او تباه کوونکی منفي اړخ يې دا دی چې د خپلې رايې او تگلارې له مخالفينو سره جنگ او شخړه وشي او دوهم منفي اړخ يې دا دی چې د هغو ځنګيزو مسايلو په بحثونو کې غلو وشي چې د ټول علم او تحقيق ځواک او د بحث او دليل قوت او د ژوند گرانبيه وختونه په همدې بحثونو کې لاهو کړی شي؛ که څه هم د ايمان او اسلام اساسي او پرېکنده اجماعي مسایل زيان وويني او دغه راز کفر او الحاد خپور شي. خو دې ټولو ته له پام

پرته زموږ علمي بوختياوې يوازې همدا فروعې بحثونه وي چې په اړه يې تاسې په پورتنې تفصيل کې پوه شوي چې په هغو کې له زرهاوو څېړنو وروسته هم خبره له دې نه هاخوا نه ځي چې دا راجح دی او خلاف يې مرجوح او د دې راجح او مرجوح غوڅه پرېکړه نه په دنيا کې کېدې شي ، نه به يې په برزخ کې پوښتنه وشي او نه به يې د حشر په ميدان کې د راجح او مرجوح اعلان وشي.

دغه راز نه له دې مسايلو سره د اختلاف کوونکو منکرول صحيح کار دی او نه يې خطا کاره بلل صحيح دي. په دې وخت کې زموږ د قوم د علماوو او فقهاوو يو سپېڅلی پور چې په ځانگړي ډول په ښوونه او تصنيف کې بوخت دی ، که د هغوی د شپې او ورځې بوختياوې وڅارل شي نو د زياترو حضراتو د علمي څېړنو ، هلو ځلو او کار ټوله وړتيا به تر همدې څنگيزو بحثونو پورې محدوده ترسترگو شي.

د فکر شپه

په دې مسايلو کې د ځينو غلو خو تر دې کچې رسېدلې چې د خپلو مخالفينو لمونځ فاسد او هغوی ((تارک قرآن – قرآن پرېښودونکي)) گڼي او د خپل ځانگړي مسلک په لور ورته په داسې ډول بلنه ورکوي ، لکه له اسلام څخه يوه منکر ته چې د اسلام بلنه ورکول کېږي. او همدا بيا د دين تر ټولو ستر خدمت هم گڼي.

معلومه نه ده چې دا خلک د اسلام پر بنسټونو له څلورو خواوو څخه له يرغلگرو توپانونو ناخبره دي او که له رضا خان تېروي. په دې وخت کې چې يو خوا څرگند کفر يعنې عيسويت او کميونيزم له ټولو اسلامي هېوادونو او اسلامي کړيو راجا پير دی او دا دواړه کفره په توپاني چټکتيا په اسلامي هېوادونو کې خپرېږي ، يوازې په پاکستان کې د زرگونو په شمېر خلک هر کال مرتد کېږي ؛ بل خوا کفر ، نفاق او الحاد پخپله د اسلام تر نامه لاندې چېرته د قاديانيت او مرزائيت په جامه کې ، چېرته د پروپزيت او له حديثو څخه د منکرينو تر سرليک لاندې ، چېرته له لويديځ څخه د راوړي اباحيت او د ټولو شرعي محرماتو د حلال گڼلو له لارې زموږ پر ايمان يرغلونه کوي او دا الحاد ، کفر او نفاق له مخکيني کفر څخه ځکه زيات خطرناک دی چې دا کفري عناصر د اسلام او قرآن تر سرليک لاندې راځي چې په لومه کې يې زموږ سيده ساده ناپوهه ولس خو پرېږده نوي تعليم یافته ځوانان مو هم په زيات شمېر ځکه پکې ښکېل شي چې گواکې نوي تعليم او نوي معاشرت دوی له ديني تعليم او اسلامي اصولو دومره لرې کړي دي چې د مادي علومو او فنونو د ماهر کېدو سربېره د مذهب او دين له لومړنيو معلوماتو هم بې برخې دي او اوس غواړي له همدې لارې پر دين ځان پوه کړي. د پټ او څرگند کفر له دې ټولو ډولونو څخه که ځينې ښکېلې مسلمانان وژغورل شي نو فحاشي ، بربڼدټوب ، لوڅې گډاوې ، د نڅا او سندرو محفلونه او په کور کور کې د راډيو له لارې د فلمي سندرو او د سپنما له زهرجنې فضا څخه څوک داسې شته چې ترې خوندي پاتې شي.

د اسلام او قرآن په نوم نن ورځ مسلمانان په ډول ډول سرغړونو او بد اخلاقو کې ډوب دي. زموږ بازارونه له درواغو، دوکې، سود او قمار نه ډک دي، او د هغو چلوونکي يهوديان نه دي، هندوان نه دي، د اسلام نوماندان دي. زموږ له دولتي ادارو د رشوت، ظلم او زياتي، له کار نه د تېښتي، بې رحمۍ او سخت زړۍ روزنيز مرکزونه گرځېدلي دي او د هغوی کارگران انگرېزان يا هندوان نه دي، د مُحَمَّد مصطفی ﷺ نوم اخیستونکي او د آخرت پر ورځ د ایمان دعوا کوونکي دي. زموږ ولس د دین له علم څخه ږوند، په تیارو کې ډوب، د دین له فرایضو او واجباتو ناخبره، د مشرکانه دودونو او ساعت تېریو خوښوونکي دي.

ای بســــــــــــــــــــرا پرده یثرب بخواب

خیز 1 که شد مشرق و مغرب خراب

په دې حالاتو کې آیا پر موږ واجب نه دي چې له غور او فکر څخه کار واخلو او فکر وکړو چې په دې وخت کې د رسول کریم ﷺ غوښتنه او تمه به له علماوو څخه څه وه؟ او که د محشر په ورځ هغه مبارک ﷺ له موږ نه وپوښتل چې زما پر دین او شریعت دا ډول یرغلونه کېدل، زما امت په دې بد حالۍ ککړ وو، تاسې د نبوت د وراثت ادعا کوونکي چېرته وی؟ تاسې د هغه وراثت څه حق ادا کړی؟ نو آیا زموږ دا ځواب به بسنه وکړي چې موږ پر رفع الیدین (د لاسونو د اچتولو پر مسئلې) یو کتاب لیکلی یا ځینې زده کوونکي مو د ((شرح جامي)) د کتاب په یوه بحث ((حاصل او محصول)) ښه پوه کړي، یا په احادیثو کې پر شته اجتهادي مسایلو مو ډېرې په زړه پورې ویناوې کړې دي یا د قلم د ژورنالیستي ځواک او لیکوالۍ په وسیله مو نور علما او فاضلان ښه دلیل کړي دي.

په فروعی او اجتهادي مسایلو کې بحث او تمحیص که څه هم مذموم کار نه دی، که چېرته د خپل ټاکلي چوکات دننه په اخلاص سره د الله تعالی لپاره کېدی. خو چېرته چې د اسلام او ایمان د بنسټونو لږزونکو فتنو خبرونه اوږو، د الله او رسول ﷺ له احکاماتو سرغړونې بلکې پرې توکې او رشخند پخپلو سترگو وینو او په غوږونو یې اوږو خو پر موږ د ذرې هومره تاثیر هم نه کوي نو د دې تمه څنګه کېدی شي چې موږ دا ځنګیز بحثونه په اخلاص سره د الله تعالی لپاره کوو. که په هغو کې څه للهیت او اخلاص وی نو موږ به د هغو حالاتو له مخې د اسلام او دین غوښتنې پېژندی او له فروعاتو څخه زیات د اسلام د اصولو په خوندي کولو به لګیا وی. موږ ګواکې علمي او دیني خدمتونه په همدې فروعیو مبحثونو کې ایسار کړي دي او د کار او کوښښ ټوله وړتیا او انرژي مو پر همدې لګولې ده. د اسلام اصولي او بنسټیز مسایل او د ایمان پولې مو د دښمنانو د یرغلونو لپاره تشې پرې ایښي دي.

---

¹ له حضور سرور کونین (زما مور او پلار دې ترې څار شي) ته په دې انداز خطاب یوازې تاویلاً روا بلل کېدی شي او کله چې یو موحد خپل الفاظ کاروي نو له هغه مراد د مرستې غوښتنه یا استغاثه نه وي.

جنگ مو باید پر کوم مورچل کړی وی او خواک مو پر کوم مورچل ولگاوه. انا لله وانا اليه راجعون. دا خو په جگړو او تعصب کې د غلو پایله ده.

د همدې ترڅنګ بله لویه تېروتنه په اجتهادي مسایلو کې د اختلاف د پولو ماتول او تر تفرق ، بېلتون ، جنگ او جگړو او له یو بل سره تر ټوکو او رشخند پورې رسېدل دي چې په هېڅ شریعت او ملت کې هم روا نه ده. او افسوس دا دی چې دا ټول د دین د علم د خدمت په توګه ترسره کېږي او کله چې دا معامله د دې علماوو تر پیروانو پورې ورسېږي نو هغوی جگړې ته د جهاد په سترګه کوري او جنگ کوي او دا ښکاره ده چې د کوم قوم جهاد چې له خپل لاس او متو سره وي له هغه سره به د دښمن د دفاع او له کفر او الحاد سره د جنگ فرصت چیرته وي.

په قرآن او حدیث کې له پولو څخه د همدې تېري نوم تفرق دی چې په رایو کې له نظر اختلاف څخه یو بېل شی دی ، په قرآن کریم کې یو ځای راځي: ((واعتصمو بحبل الله جميعا ولا تفرقوا)) بل ځای د الله تعالی له لوري د یوې سپارښتنې یادونه ده چې پخوانیو ټولو انبیاوو ته شوې ده. د هغې سپارښتنې الفاظ دا دي: ((ان اقيموا الدين ولا تفرقوا فيه.)) د تفسیر امام ((ابو العالیه رح)) فرمایي چې د دین له اقامت نه مراد اخلاص دی او د ((لا تفرقوا)) معنا دا ده چې په خپلو منځونو کې دښمني مه پالئ او ورور ګلوي وکړئ.

له دې سپارښتنې وروسته قرآن کریم د بني اسرائيلو د تفرق له بیانولو وروسته د اسلام خاوندانو ته خبر ورکړی چې د هغوی په لاره دې نه ځي. الله تعالی فرمایي: ((وما تفرقوا الا من بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم.)) حضرت ابو العالیه (رح) د دې آیت په تفسیر کې فرمایلي دي چې د ((بغيا بينهم)) کلمې کې دې ته اشاره ده چې داسې اختلافات هېڅکله د دین له امله تر دښمنۍ ، جنگ او جگړې نه رسېږي ، بلکې ((بغيا على الدنيا و ملکها و زخرفها وزینتها و سلطانها.))

(جامع العلم ص ۸۴ ج ۲)

یعنې هر کله چې غور وکړو نو د دې دښمنۍ سبب د دنیا د مال ، دارايي او مقام مینه وي چې نفس او شیطان د دین د خدمت سرلیک ورکوي او انسان ته یې ښایسته ګرځوي ، که نه په دې ډول مسایلو کې د رایې د اختلاف برید هماغه دی چې مخکې بیان شو ، چې په مثبت ډول د خپل عمل لپاره یو لوری صحیح وګڼي او هماغه لاره غوره کړي او د دې لارې په خلاف د نورو مسلکونو له پیروانو سره جگړې ونه کړي. کټ مټ هماغسې لکه یو انسان چې کله ناروغه کېږي او د خپلې درملنې لپاره کوم حکیم یا ډاکټر غوره کوي ، نو یوازې د هغه په خبره باور کوي او یوازې د هغه پر لارښوونه عمل کوي. خو نورو ډاکټرانو ته بد رد نه وایي. تاسې یو شخص خپل وکیل

وتاکئ او خپله قضیه ور وسپارئ خو له نورو وکیلانو سره جنگ او جگړې نه کوی. په اجتهادي او اختلافي مسایلو کې مو هم تگلاره باید همدا وي.

د دیني ډلې غلو

زموږ دیني ډلې چې د دین د بنوونې، لارښوونې، پند او نصیحت یا د بلنې او تبلیغ او د ټولني د رغونې لپاره رامنځته شوې او په خپل خپل ځای گټور کارونه هم ترسره کوي. په هغو کې زیات شمېر علما، نېکان او مخلص کسان کار کوي. که همدوی یو ځای شي او د کار د وېش پر بنسټ په دین کې د راټوکېدونکو ټولو خنډونو د له منځه وړلو په اړه فکر او د امکان تر حده له یو بل سره مرسته وکړي او د دین د اقامت د مشترکې موخې په پار هره ډله بله ډله خپل لاس او مت وگڼي او د نورو د کارونو همداسې درناوی وکړي لکه څرنګه چې د خپلو کارونو یې کوي، نو دا مختلفې ډلې په خپل خپل نظام کې جلا جلا هم د اسلام یو ستر ځواک گرځېدی شي او د گډ کار په وسیله یو لوی شمېر دیني اړتیاوو ته ځواب ویلی شي.

خو په عموم کې دا کېږي چې هرې ډلې د خپلو هڅو او کارونو لپاره چې کوم چارچوکات او تگلاره جوړه کړې وي، په عملي توګه داسې ښکاري چې هغوی د دین خدمت په همدې چارچوکات کې منحصر ګڼي، که څه هم په ژبه یې نه وايي. که له نورو ډلو سره جنګ او شخړه هم نه وي، نو سپکاوی خو یې خامخا تر سترګو کېږي. په پایله کې په دې ډلو کې هم یو ډول بېلوالی رامنځته شي. له غور کولو د دې علت دا په ډاګه کېږي چې که څه هم چې موخه د ټولو د دین خپراوي، ساتنه او د مسلمانانو علمي، عملي او اخلاقي رغونه ده، خو د دې موخې د لاسته راوړو لپاره چا یو دارالعلوم جوړ کړ او د دین خدمت یې ترسره کړ، چا یوه تبلیغي ډله جوړه کړه او د فلاح او لارښوونې فرض یې پر ځای کړ، چا کومه ټولنه جوړه کړه چې د دین د احکامو د خپراوي لپاره د لیکنې او چاپ کارونه وکړي. چا د فتواوو په وسیله د خدای مخلوق ته د اړینو احکامو د ښودلو لپاره دارالافتاوي جوړي کړي. چا د اسلام پر خلاف د ملحدانه شعارونو د ځواب لپاره د لیکنو یا اوونیزو یا میاشتنیو رسالو یا ورځپاڼو لړۍ روانه کړه، دا کارونه که څه هم چې په ښه کې له یو بله بېل ښکاري، خو په حقیقت کې د یوې موخې بېلا بېلي برخې او اجزاوې دي. پر دې مختلفو مورچلونو به چې کومې مختلفې ډلې کار کوي دا مهمه ده چې د هر یوه د کار تگلاره به بېله وي د همدې لپاره هرې ډلې د خپلې هوساینې لپاره د خپل خپل طبیعت او چاپیریال سره سمه تگلاره او د هغه اصول او قواعد پنځولي دي او هره ډله د هغو پابنده ده. دا ښکاره ده چې آره موخه خو له نص او په قطعي ډول له قرآن او سنت څخه ثابته ده، له هغه څخه مخ اړول د قرآن او سنت له بریدونو او ښتل دي خو دا خپله جوړه کړې تگلاره او د هغې اجرايوي اصول او قواعد نه منصوص دي، نه یې اتباع د شریعت له مخې د هر چا لپاره ضروري ده، بلکې د ډلې مسؤلینو د کار د اسانتیا لپاره غوره کړي دي. په هغو کې د اړتیا له مخې بدلونونه هغوی پخپله هم

کوي او د حالاتو او چاپیریال د بدلون له امله پخوانۍ تگلاره پرېښودل او نوې تگلاره جوړول هم د چا په نزد ناروا یا مکروه نه ده ، خو په دې کې علمي غلو کابو په هرې ډلې کې لیدل کېږي چې خپلې تگلارې ته یې د منصوص موخې درجه ورکړې ده. کوم شخص چې په دې تگلاره کې گډون نه لري ، که څه هم چې د دې موخې هر څومره ستر کار کوي ، هغه خپل ورور او د خپل کار شریک نه بولي. او که کوم څوک په دې تگلاره کې یو وخت وو بیا د کوم علت له امله یې گډون ونه شوی کولی نو عملاً هغه له اصلي موخې او دین څخه بې لارې گنل کېږي او هماغه چلند ورسره کېږي چې باید له دین څخه له مخ اړوونکي سره وشي ، که څه هم د اصلي موخې یعنې د دین د اقامت خدمت له مخکې څخه زیات وکړي. د دې غلو په پایله کې هماغه جگړې او تعصب او د ډله بازیو اېتونه په ښو دینداره خلکو کې راپیدا شي چې د جاهلیت په عصبيتونو اخته خلکو کې لیدل کېږي.

د پیغمبرانه دعوت له پامه غورځول

زموږ د تبلیغ ، بلنې او رغیزو هڅو د خنثی کولو لپاره د تفرقې او د جنگ او جگړې د کندی د لا ژورولو لپاره تر ټولو زیات لاس د دې دی چې د نن ورځې ژبورو او قلم خښتنه علماوو په عموم کې د پیغمبر ﷺ د بلنې او اصلاح تگلارې له پامه غورځولې دي او ژورنالیستيکي ژبه او د جملو رنګیني د خبرو د وزن د زیاتوالي او اغېزمنتیا وسیله ګڼي. او تجربې او کتنې دا په ډاګه کړې چې دا یوه داسې سپېره او بدمرغه لاره ده چې له دې نه د خطاکار یا د بې لارې د اصلاح تمه خو هېڅکله نه شي کېدی. دا تگلاره هغوی پر خپل ضد او سرزوری نور هم کلک او پیاوړي کوي او د اصلاح پر ځای یې په زړونو کې د دښمنۍ تخم کړي او د دښمنۍ اور لا لمبور کوي.

هو ، د خپلو پیروانو او معتقدینو لپاره د لنډ وخت تفریحي توکي خامخا وي او د هغوی په شاباسي ورکولو لیکوالان دا ګڼي چې ګڼې د دین ډېر ښه خدمت یې کړی دی.

خو هغه چې د دې مضمون مخاطبین وي ، د هغوی له زړونو وپوښتئ چې که کوم وخت هغوی د هغې خبرې په حقانیت ډاډه هم شي ، نو د لفاظۍ ، مسخرې او رشخند دا طریقه د هغوی پر وړاندې د حق خوا ته د راتلو خنډ نه ګرځي ؟ او آیا هغوی د تل لپاره د دې داعي (بلونکي) دښمنان نه ګرځوي ؟

د پیغمبرانه بلنې څلور عناصر

د دې په مقابل کې د الله تعالی د رسولانو او پیغمبرانو د دعوت او بلنې تگلارې ته که وکتل شي نو د هغوی کلمات ساده ، خو د پوهې وړ ، له انساني خواخوږۍ ډک او نرم وي. هغوی د مخالفینو د زښتو او بدو خبرو په اورېدو هم

ساده او خوږ ځواب ورکوي ، خبرې نه ورغبرگوي ، په زړه کې يې د خواخوږۍ ولولې وي چې په څه ډول حق خبره پرې ومني. له همدې امله تدبير يې د حکمت په ګانه سنبال وي.

د پيغمبرانه بلنې روح د قرآن له يوې کلمې ((نذير)) نه څرګندېږي چې د هر پيغمبر لپاره په قرآن کریم کې کارول شوي ده.

په قرآن کریم کې ځای ځای پيغمبرانو ته ((بشير)) او ((نذير)) ويل شوي. په پښتو ژبه کې ((نذير)) وپروونکي ته ويل کېږي. خو د وپروونکي کلمه د نذير بشپړ مفهوم نه راټولوي. د پښتو ژبې د تنګسيا له امله دا معنا ورته غوره کړې شوې ده. حقيقت دا دی چې وپروول بېلا بېلي بڼې لري. د غل او چپاول کوونکي وپروول هم وي. د دارونکي حيوان او دښمن وپروول هم وي او يو زړه سواندی پلار هم خپل زوی له مار ، لړم ، زهرو او اور څخه وپروي ، لومړی ډول يې يوازې تخويف دی ، انذار يا نذارت نه دی. غل ، چپاول کوونکي ، دښمن او دارونکي ته وپروونکي نه ويل کېږي خو دوهم ډول وپروول چې د مهربانه پلار له خوا وي ، د مينې او خواخوږۍ پر بنسټ وي. له زيان راوړونکو او ضرري شيانو څخه وپروونکي ته ((نذير)) ويل کېږي. د انبياوو عليهم السلام لپاره د ((نذير)) کلمې راوړلو موخه د هغوی د بلنې او ښوونې د روح لور ته اشاره ده. دوی يوازې کوم پيغام نه رسوي ، بلکې په حکمت ، خواخوږۍ او خير غوښتنې د خپل پيغام د اغېزمن کولو او له هلاکت څخه د مخاطب د ژغورلو تدبير او هڅه هم کوي.

په قرآن کریم کې د پيغمبرانه بلنې کوم اصول چې په يوه آيت کې راغلي دي ، هغه ګواکې د نذير د کلمې شرحه دي. الله تعالی فرمايي: ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ. په دې آيت کې د الله لور ته د دعوت په ادابو کې تر ټولو مخکې ((بالحكمة)) راغلی دی چې مطلب يې دا دی چې د داعي (بلونکي) دنده يوازې د خلکو تر غوږونو د يوه پيغام او وينا رسول نه ده ، بلکې په حکمت او تدبير مناسب وخت او وړ ځای ته په پام سره بايد په داسې عنوان يې ورسوي چې د مخاطب لپاره يې منل اسانه شي.

دويم شی ((موعظت)) دی چې معنا يې په خواخوږۍ او خير غوښتنې يو چا ته د يوه ښه کار بلنه ده. له دې نه دا په ډاګه شوه چې د داعي لپاره مهمه ده چې کله يوه خبره کوي ، نو د خواخوږۍ او خيرغوښتنې له جذبې سره يې وکړي. له موعظت سره دريم شی د ((حسنة)) قيد دی. په دې کې اشاره دې ته ده چې عنوان بايد نرم او زړه راښکونکی وي ، ځکه چې ځينې وختونه په سوچه همدردۍ او خير غوښتنې يو څوک د ښېګڼې لور ته رابلل کېږي خو عنوان ، لهجه او طرز يې زړه دردوونکی وي ، نو ځکه هغه بلنه هم اغېزمنه نه وي. د همدې لپاره له موعظت سره د ((حسنة)) قيد راوړل شوی دی. لنډه دا چې دې آيت د پيغمبرانه بلنې په ادابو کې درې څيزونه اړين وګرځول: لومړی حکمت او تدبير ، د هغه کار لپاره بلنه بې ګټې نه شي بلکې مؤثره وي. دوهم ، په خواخوږۍ او خير غوښتنې د نېک کار لور ته بلنه. دريم ، د بلنې عنوان ، لهجه او ښه خوږه او د منلو وړ وي.

په پای کې څلورم شی دا بنودل شوی چې که د بلنې د ادابو له پرځای کولو سر بېره هم بلنه ونه منل شوه او خبره تر شخړې ورسېږي نو بیا شخړه باید په عامیانه انداز کې نه وي ، بلکې په ((بالتی هی احسن)) ، یعنی په ښه ډول وي. ابن کثیر (رح) د دې آیت په تفسیر کې فرمایي: ((برفق ولین و حسن خطاب)) یعنی مجادله او بحث دې هم په نرمۍ ، خواخوږۍ او غوره خطاب سره وي او په تفسیر مظهری کې راځي چې ((مجادلة بالتی هی احسن)) دا ده چې په هغې کې خپله غوسه سرول یا د خپل نفس لویوالی په پام کې نه وي ، باید خاص د الله تعالی لپاره او د حق کلمې د لوړولو لپاره وي ، او ((مجادلة بالتی هی احسن)) یوازې د مسلمانانو لپاره نه ، بلکې که له کافرانو سره هم که خبره تر شخړې ورسېده نو په هغې کې هم انبیاوو علیهم السلام ته همدا لارښوونه شوې ده. الله تعالی فرمایي: ((ولا تجادلوا اهل الكتاب الا بالتی هی احسن)) یعنی که له اهل کتابو سره د مجادلې یا شخړې نوبت راغی ، نو هغه هم باید چې په ((بالتی هی احسن)) ، یعنی په نرمۍ ، خواخوږۍ او غوره خطاب ترسره شي.

د انبیاوو (علیهم السلام) سپېڅلي تگلاره

د انبیاوو علیهم السلام د بلنې او اصلاح کیسې چې په لوی شمېر په قرآن او حدیث کې راغلي ، په هغو کې یوې یوې ته که وگورو نو د ټول ژوند هڅې به یې پرهمدې تگلاره ومومي.

حضرت نوح علیه السلام پنځوس یا سل کاله نه ، بلکې نهه سوه کاله چې کوم قوم ته بلنه ورکوله او په خواخوږۍ او خیر غوښتونکي انداز یې پوهول ، خو کله چې د هغه علیه السلام قوم د سختۍ او بې تهذیبۍ ښکارندويي وکړه ، هغه یې بې عقل وباله نو تاسې پوهېږئ چې د خدای دې گران پیغمبر څه ځواب ورکړ ((يقوم لیس بی سفاهة ولکنی رسول من رب العالمین. ژباړه: زما ورونو په ما کې کومه ناپوهي نشته بلکې زه د رب العالمین لخوا ستاسې د ښېکني لپاره رسول استول شوی يم.))

د سرور کاینات رسول اکرم ﷺ ټول ژوند د همداسې پېښو شاهد دی. د هر ډول کړاوونو له زغملو وروسته هم له ظالمانو څخه د غچ اخیستلو یادونه خو پرېږده ، د خیر دعاگانې به یې ورته کولې. ((اهد قومی انهم لا یعلمون — یاالله زما قوم ته هدایت وکړه ، ځکه هغوی نه پوهېږي.))

کومو علماوو ته چې د انبیاوو د وراثت یو څه برخه رسېدلې ، د هغوی ټولو هم په دعوت او تبلیغ کې همدا تگلاره وه. په وروستیو وختونو کې د حضرت سید اسماعیل شهید رضی الله عنه یوه واقعه ده چې د دهلي له جامع جومات څخه له وعظ وروسته دباندي راوت نو د جومات په زینو کې ځینو لوچکانو د هغه مبارک لاره ونيوله او ورته ویې ویل چې: مور اورېدلي چې تاسې ارموني یاستئ؟ مولانا په ډېر ډاډ ورته وفرمایل: وروره! تاسې ته ناسمه خبره رسېدلې. زما د مور د نکاح شاهدان تر اوسه پورې لا ژوندي دي.

هغوی پوهېدل چې د هغوی موخه یوازې کنځلې کول او ضرر رسول دي ، خو د انبیاوو د وارث کړنه چې باید څه وي هماغه یې وکړل. د هغوی کنځلې ته یې د پوښتنې په سترګه وکتل او خبره یې پای ته ورسوله.

د نبوت تگلاره او مور

حقیقت دا دی چې د بلنې او اصلاح کار انبیاء یا د هغوی وارثان کولی شي چې ګام پر ګام خپله وینه څښي او د دښمن په خیر ، ښېګڼې او خواخوږۍ کې لکيا وي. د هغوی په کړو وړو او خبرو کې پر کوم مخالف لعنت ویل یا سپکول نه وي ، هغوی د مخالف په ځواب کې د شوخو کلماتو په فکر کې نه وي ، پر چا د پرې اچولو اړخ نه غوره کوي ، د همدې کړنې اغېز دا وي چې د څو ورځو له مخالفت وروسته لوی لوی سرکښه د هغوی پر وړاندې غاړه ماتې شي او د هغوی خبرې ومني. نن تأسف دا دی چې مور د انبیاوو له تگلارې دومره لرې تللي یو چې زموږ په ویناوو او لیکنو کې د هغوی د هېڅ خبرې رنگ نه دی پاتې.

د نن ورځې د مبلغ او مصلح کمال دا ګڼل کېږي چې پر مخالف ډول ډول تورونه ولګوي او هغه رسوا کړي او خپله وینا داسې ژوندۍ کړي چې اورېدونکی زړه ټینګ ونیسي ، همدې ته د نن ورځ ژبپوهنه او د پښتو ادب وايي. انا لله و انا اليه راجعون.

الله تعالیٰ خو چې کله انبیا د بلنې پر دریځ دروي نو د موسیٰ او هارون علیهما السلام په څېر اولوالعزمه پیغمبرانو ته د فرعون غوندې د یوه سرکښه کافر په لور د لېږلو پر مهال دا لارښوونه کوي: ((قولا له قولا لینا لعله یتذکر او یخشی. ژباړه: له فرعون سره نرمه خبره وکړئ ، ښایي لارې ته برابر شي او له الله تعالیٰ ووېرېږي.))

نن زموږ په علماوو ، مصلحینو او مبلغینو کې هېڅ یو له حضرت موسیٰ او هارون علیهما السلام څخه لور لارښود او هادي نه شي کېدی او د هغوی مخاطبین له فرعون څخه زیات یې لارې نه شي کېدی ، نو د دوی لپاره دا څرنگه روا شوه چې څوک چې د دوی له نظر سره اختلاف لري ، په هغه پسې ملنډې ووهي او د پښو غوڅولو په هڅه کې یې شي او له استهزا او ټوکو سره پر هغوی لفاظي وکړي. او بیا په زړه کې خوشاله وي چې د دین ډېر لوی خدمت یې ترسره کړی دی. او له خلکو څخه د دې تمه ولري چې د دوی خدمتونه وستایي او ویې مني.

زما په اند په دې وخت کې دا درې اسباب دي چې د مسلمانانو د پرمختګ پر وړاندې لوی خنډ دي. د هرې غوندې په پایله کې افتراق او د هر تنظیم په پایله کې تفریق ، د هرې اصلاح په پایله کې فساد او د هر دعوت په پایله کې کینه را ټوکېږي. کاش مور په ګډه فکر وکړو او د نورو له اصلاح کولو مخکې د خپلې اصلاح په اړه فکر وکړو. ځکه آره ناروغي همدا ده چې د مال او ځای له مینې او د حسد او کینې له پلټنیو څخه زموږ خپل زړونه پاک نه دي. مور په دې ډېر ویاړو چې له غلا ، رشوت ، سود ، شراب ، نڅا ، موسیقي او سپنما څخه ځان ساتو او د لمانځه او روژې

پابند يو. خو خطر دا دی چې داسې خو به نه وي چې زموږ د لمانځه او روژې دا پابندي او له سود ، شراب ، نخا او موسیقي څخه زموږ ځان ساتنه یوازې د خپل مولویتوب د مسلک له امله وي. ځکه چې په دې مسلک کې د دې شیانو ځای نشته ، که نه که له دې شیانو څخه مو خاص د خدای له وېرې ځان ساتلی وی نو د مال او مقام له مینې ، کینې او حسد ، لویۍ او ځان بنودنې څخه به هم خوندي وی. ځکه چې د دې شیانو چټلتیا له سود او شرابو څخه کمه نه ده. خو دا باطني گناهونه زموږ د چینې او پټکي تر سیوري لاندې ځاییدی شي ، له همدې امله د هغوی پروا نه کوو او همدا هغه شیان دي چې په اصل کې د ټولو تفرقو بنسټونه دي. الله تعالی دې موږ ته لدې ټولو اېتونو څخه د ځان ساتنې بشپړ توفیق راکړي تر څو په یوه زړه د بلنې او اصلاح کار له پیغمبرانه جذبې او د پیغمبرانه ادابو په ملتیا ترسره کړو.

د وینا لنډیز

د فکر او نظر له خاوندانو دا خبره پټه نه ده چې اوس مهال د نړۍ په گوټ گوټ او هر هېواد کې مسلمانان چې له کومو مصیبتونو او اېتونو سره لاس او گړېوان دي ، د هغو تر ټولو لوی لامل خپل منځي تفرقه او کورنۍ جگړې دي. که نه د شمېر او مادي اسبابو له مخې د اسلام په ټول تاریخ کې هېڅ وخت هم مسلمانانو دومره لوی ځواک نه دی ترلاسه کړی ، څومره ځواک چې نن په لاس کې لري.

او کله چې د دې تفرقې پر علت غور کېږي نو د هغه علت له خدای او آخرت څخه مخ اړونه او د نورو قومونو په څېر یوازې د دنیا د څو ورځني مال ، شتمنۍ ، عزت او مقام بې واگو هوس وي. چې زموږ په ټولنه کې کله د سیاسي واک لپاره د اړ و دور ، سوداگریزو او صنعتي سیالیو او د پوستونو او منصبونو لپاره د خپل منځي شخړو په بڼه زموږ ټولنه ټوټې ټوټې کوي او کله د مذهبي او دیني نظریاتو په جامه او د بېلا بېلو نظامونو په شکل کې زموږ د یو بل د مسخره کولو او سپکولو وسیله ګرځي ، که نه که د اجتهادي نظریاتو د خپل منځي اختلاف سربېره د صحابوو او تابعینو په څېر زموږ د جنګ لوری یوازې د کفر و الحاد او بې دینۍ په لور واوړي او د هغو په مقابل کې د مسلمانانو بېلا بېلي ډلې په یوه صف کې ودرېږي او یو کلک بنسټ وګرځي نو ننۍ ناخوالې به یوه هم ترسترگو نه شي.

له با مسؤلیته علماوو له درد ډکه غوښتنه

د سیاسي او اقتصادي میدان او د مقام او منصب په سیالیۍ کې د بې اعتدالیو مخه نیول خو له یوې مخې زموږ په وس کې نه دی ، خو پخپله د دین او مذهب لپاره د کار کوونکو ډلو په نظریاتو او کارونو کې د ګډې موخې لپاره په شته اختلافاتو کې اعتدال راوستلی شو. که موږ د اسلام د بنسټیزو اصولو د ساتنې او د الحاد او بې دینۍ د سېلاو

د مخنيوي مهمه موخه په صحيح معنا وپېژنو نو دا هغه د يو والي ټکي دی چې د مسلمانانو ټولې فرقې او ټولې ډلې پرې را ټولېدی او په گډه کار کولی شي او هماغه وخت د دې سېلاو په مقابل کې کوم اغېزمن گام پورته کېدلی شي.

خو د حالاتو کتنه د دې ښکارندويه ده چې همدا اصلي موخه زموږ له پامه غورځېدلې ده. له همدې امله زموږ د وړتياوو، علم او تحقيق زور په خپل منځي اختلافي مسایلو کې په مصرف رسېږي. همدا زموږ د غونډو، وعظونو، کتابکوټو او ورځپاڼو د بحث سوژه وي. زموږ له دې کار څخه ولس په دې فکر کې وي چې د اسلام دين يوازې د همدې دوو شيانو نوم دی. او کوم لوری چې دوی غوره کړی دی، د هغې په خلاف وينا يا کړنه له بې لاريتوب او اسلام سره په دښمني تعبیروي، چې په پايله کې زموږ هغه ځواک چې بايد د کفر، الحاد او بې دينۍ او په ټولنه کې د زياتېدونکي بې حيايي په مقابل کې لگول شوی وی، په خپل منځي جگړو او شخړو کې لگېږي. اسلام او ايمان چې له موږ پر کوم مورچل د جنګېدو او قرباني ورکولو غوښتنه کوي هغه مورچل د دښمنانو د يرغلونو لپاره تش پروت دی. زموږ ټولنه له ټولنيزو ناخوالو ډکه ده. اعمال او اخلاق ويجاړ شوي دي. په معاملاتو او تړونونو کې دوکې دي. سود، قمار، شراب، خنزير، بې حيايي او بدکاری زموږ د ژوند په هر ډگر کې خپاره شوي دي. پوښتنه دا ده چې د انبياوو رښتيني وارثان او د هېواد او ملت ساتونکي چې پر خپلو مخالفينو څومره په غوسه کېږي، ولې د هغې نيمايي هم د خدای پر سرکېبانو نه غوسه کېږي؟ او په خپلو کې د نظري اختلاف پر مهال چې د کومې ايماني جذبې څرګندونه کوي، ولې د ايمان پر دې مورچل نه ښکارېږي؟ زموږ د ژبې او قلم ځواک چې په کوم ډول په خپلو اختلافي مسایلو کې جهاد کوي، د هغې يوه برخه د ايمان پر سرحدونو او اصولو باندې د کېدونکو يرغلونو په مقابل کې ولې نه لگول کېږي؟ د مسلمانانو د مرتد کوونکو هڅو په مقابل کې موږ ولې يو کلک دېوال نه گرځو؟

آخر موږ پردې ولې غور نه کوو چې د انبياوو را استول او د قرآن نازلېدل هغه ستره موخه چې په نړۍ کې يې انقلاب راوست او چې د ادم اولاد يې له حيوانيت څخه را و ايست او پر انسانيت يې سرلوری کړ او هغه چې ټوله نړۍ يې د اسلام دايرې ته را وښکله، آیا هغه يوازې همدا مسایل وو چې موږ پکې اخته يو او نورو ته د لارښوونې تکلارې او پيغمبرانه دعوت همدا سرليک درلود چې نن موږ غوره کړی دی.

((الم يأن للذين امنوا ان تخشع قلوبهم لذكر الله وما نزل من الحق.))
((ژباړه: آیا لا تراوسه هغه وخت ندی رسېدلی چې د مؤمنانو زړونه د الله ذکر او د هغه د نازل کړي حق پر لور واوړي.))

آخر هغه وخت به کله راځي چې له خپلو نظري او اجرايوي مسایلو ور هاخوا واوړو او د اسلام د بنسټونو ساتنه او د ويجاړې شوې ټولنې رغونه به خپله اصلي وجيبه گڼو؟ په هېواد کې به د عيسويت او کميونيزم د زياتېدونکي

سپلاو څخه ځان خبروو ، د قاديانيانو له حديثو د انکار او په دين کې د لاسوهنې لپاره د جوړ شويو ادارو مقابله به د پيغمبرانه دعوت او اصلاح په وسيله کوو؟

او که موږ دا کار ونه کړ او په محشر کې زموږ خور پيغمبر رسول کریم ﷺ له موږ دا پوښتنه وکړه چې زما پر شريعت او زما پر دين يرغلونه کېدل ، د اسلام پر نوم کفر خپرېده ، پرلپسې هڅې روانې وې چې زما امت زما د دښمنانو امت شي ، په قرآن او سنت کې څرگندې لاسوهنې روانې وې ، د خدای او رسول ښکاره نافرمانۍ کېدې نو تاسې د علم داعيان چپرته وئ؟ د هغوی په مقابل کې مو څومره زيار وايست او قربانۍ مو ورکړې؟ څومره بې لارې خلک مو لارې ته راوستل؟ نو موږ بايد نن فکر وکړو چې زموږ ځواب به څه وي!؟

کړنلاره

د همدې لپاره د ملت پر درد پوه او د اسلام او ايمان پر اصولو او موخو باندې خبرو علماوو نه مې هيله دا ده چې د موخې اهميت او نزاکت په پام کې ونيسي. له هر څه مخکې خو په خپلو زړونو کې دا ژمنه وکړئ چې خپل علمي او عملي وړتيا او د ژبې او قلم ځواک به زيات تر زيات پر هغه مورچل لگوي ، د کوم مورچل د ساتنې لپاره چې قرآن او حديث بلنه درکوي.

درنو علماوو! د دې خبرې ژمنه هم وکړئ او پرېکړه هم چې د دې کار لپاره به له خپلو اوسنيو بوختياوو تر ټولو زيات وخت وباسئ. دوهم دا چې خپل نظرياتي او اجتهادي اختلافات به يوازې د خپل درس تر حلقو او تصنيف او تاليف او فتواوو پورې محدود ساتئ. د ولسي غونډو ، ورځپاڼو ، لوحو ، د خپل منځي مناظرو او جگړو په ذريعه به يې نه را پورته کوئ ، په دې حلقو کې به هم د دعوت او اصلاح د پيغمبرانه اصولو په پيروي له زړه بورنونکو ، له طعن او سپکاوي ډکو ، استهزاوو ، رشخند او ژورناليسټکو عبارتونو ځان ساتئ. دريم دا چې په ټولنه کې د خپرو شويو ناروغيو د درملنې لپاره به په زړه رابښکونکي او له مينه ناکې ژبې او لهجې خپل کار پيلوئ. څلورم دا چې د الحاد ، بې دينۍ او په قرآن او سنت کې د لاسوهنې د مقابلي لپاره د دعوت د پيغمبرانه اصولو تر سيوري لاندې له حکمته ډکو تدبيرونو ، له نصيحت او خواخوږۍ ډکو ويناوو او د زړه رابښکونکو دلايلو په وسيله او د ((مجادله بالتی هی احسن)) سره به د خپل د ژبې او قلم ځواک کاروئ.

ما چې کوم څه وويل ، په ډېرې بښنې سره ، چې نه دا زما مقام وو او نه راته په کار وو چې د علماوو په وړاندې داسې جرأت وکړم خو د خوږمن زړه څه کلمات وو ، چې پر ژبه راغلل. زما قدرمن مشران دې ماته بښنه وکړي او که په دې خبرو کې کوم گټور اړخ وي نو هغه د دوی خپل کار دی ، پکې غوره دې کړي. زه هيله لرم چې که علماوو

دې لور ته پام واراوو او کار يې پيل کړ نو د الله تعالى ژمنه ((ان تنصروا الله ينصركم يعني که تاسې له الله سره مرسته وکړئ ، الله به له تاسې سره مرسته وکړي)) پخپلو سترگو پوره کېدونکې ووينئ.

((ان اريد الا اصلاح ما استطعت وما توفيقى الا بالله عليه توكلت و اليه انيب))

د امت اختلافات او د هغو حل

مولانا مفتي محمد شفيع صهب رحمۃ اللہ علیہ په يوه بل ځای کې ((د امت اختلافات او د هغو حل)) تر سرليک لاندې وعظ وکړ چې په حقيقت کې د ((امت يو والی)) کتابگوتې بشپړوونکی حيثيت لري. په همدې اړوند دا تقرير هم د ((امت يو والی)) له کتابگوتې سره يو ځای خپرېږي، تر څو خبره بشپړه شي او د ناروغۍ او درملنې دواړو څرگنداوی پر يو وخت وړاندې شي.

د امت اختلافات او د هغو حل

کله چې شیخ الہند ((مولانا محمود الحسن صاحب (قدس اللہ سرہ)))، د ((مالتا)) په زندان کې له څلور کلن بند تېرولو وروسته دارالعلوم دیوبند ته راغی نو د علماوو د یوې غونډې پر وړاندې یې یوه ډېره مهمه خبره وکړه.

هغه خلک چې له شیخ رحمۃ اللہ علیہ سره بلد دي، هغوی له دې هم ناخبره نه دي چې د هغوی دا بند د عامو سیاسي مشرانو د بند غونډې نه وو. د خپلواکۍ په جنگ کې د دې مشر ټولې هلې ځلې یوازې د حق سبحانه و تعالی د خوښۍ لپاره د امت د سوکالی او سوبتیا شاوخوا راخرخېدلې. د مسافرۍ او د ډېرې بې کسی پر مهال د نیول کېدو په وخت کې هغه جمله چې د هغوی پر ژبه مبارکه راغله، د دوی د هوډ او موخې بشپړ څرک ترې لگېږي. ویې فرمایل: ((الحمد لله، بمصیبتی گرفتارم نه بمعصیتی. ژباړه: ستاینې الله لره دي چې پر مصیبت نیول شوی یم، نه پر گناه.))

د زندان په یوازیتوب کې یوه ورځ چې ملګرو ډېر خفه ولید نو ځینو ملګرو وغوښتل د ډاډینې لپاره یې څو خبرې وکړي، نو ده رحمۃ اللہ علیہ وفرمایل: د هغه کړاو څه غم دی چې یوه ورځ به ختم شي، غم دا دی چې دا زحمت او زیار د الله تعالی په نزد قبول دی او که نه؟

د مالتا له زندانه له راخوشي کېدو وروسته یوه شپه د ماخوستن له لمانځه وروسته په دارالعلوم دیوبند کې ناست وو. د علماوو لوی شمېر یې په وړاندې وو. په دې وخت کې یې وفرمایل چې: موږ خو د مالتا په ژوند کې دوه درسه زده کړل. د دې ټکو په اورېدو د غونډې ټول گډونوال غوږ غوږ شول چې دې استاذ العلماء شیخ اتیا کاله علماوو ته له درس ورکولو وروسته په وروستي عمر کې چې کوم درسونه زده کړي دي هغه څه دي. ویې فرمایل: ما چې تر کوم ځایه د زندان په یوازیتوب کې په دې غور کړی چې په ټوله نړۍ کې مسلمانان له دیني او دنيوي هر اړخه ولې له منځه روان دي، نو د هغې دوه علتونه راته څرګند شول. یو، د قرآن پرېښودل؛ بل د هغوی خپل منځي اختلافات او کورنۍ جګړې. د همدې لپاره مې له هماغه ځایه دا هوډ راسره راوړی چې خپل پاتې ژوند به په همدې کار کې لګوم چې قرآن کریم د لفظ او معنا دواړو له اړخه عام شي. د ماشومانو لپاره د لفظي ښوونې ښوونځي په کلي کلي کې ودان شي. لویان د ولسي قرآن ښوونې په بڼه د هغه له معنا سره اشنا کړی شي او په قرآني لارښوونو د عمل لپاره چمتو کړی شي او د مسلمانانو خپل منځي جګړې او شخړې په هېڅ بڼه ونه زغمل شي.

د امت حکیمانو چې د مړه ملت د ناروغۍ کوم تشخیص او درملنه وړاندیز کړې وه، د ژوند په پاتې ورځو کې د کمزورتیا، ناروغۍ او د بوختیاوو له ډېروالي سربره یې د دې لپاره پرلپسې هڅې وکړې او پخپله یې د قرآن تدریس پیل کړ. چې په دې کې به د ښار ټولو علماوو او دغه راز د ((حضرت مولانا حسین احمد مدني)) او ((حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی)) په څېر علماوو هم گډون کاوه او ولس هم. او پخپله زه ((لیکوال)) هم په دې درس کې

د گډون له لوراوي برخمن وو. خو له دې پېښې وروسته د حضرت ﷺ ژوند هم يوازې د گوتو په شمېر خو ورځې وې.

آن قدح به شکست و آن ساقی نماند

نن هم مسلمانان چې په کومو اېتونو کې اخته او له کومو پېښو او بلاوو سره مخ دي ، که له ځيرکتيا کار واخلو ، د هغو تر ټولو لوی علتونه به همدا دوه ثابت شي ، قرآن پرېښودل او پخپلو کې جنگونه کول. که غور وکړو نو دا خپل منځي جگړه هم د قرآن د پرېښودو يوه حتمي پايله ده. که پر قرآن تر يو څه اندازې هم عمل کېدی ، نو کورنۍ جگړه به تر دې بريده نه رسېده.

د رايې د اختلاف بریدونه

د رايې اختلاف مذموم نه دی که له خپلو ټاکلو بریدونو وا نه وړي. د انسان په فطرت کې يې پيدا کوونکي د حکمت له مخې يوه ماده د غوسې او دفاع هم ايښي او هغه د انسان د بقا او پرمختگ لپاره ضروري ده. خو دا ماده يې د دښمن د دفاع لپاره ايښي ، که د دې لوری بل لوري ته واوړي — که څه هم چې د دښمن په پېژندلو او ټاکلو کې تېروتنه ترې شوې وي يا د کوم بل علت له مخې — په هر حال کله چې د دښمن لوری بدل شي نو دا پخپله د خپلې تباھۍ وسيله گرځي. له همدې امله قرآن کریم د مؤمن لپاره په پوره وضاحت د هغه خوا يا لوری ټاکلی دی.

((ان الشيطان لكم عدو فاتخذوه عدوا. ژباړه: شيطان ستاسې دښمن دی او پر دښمنۍ يې ونيسئ.)) چې موخه يې دا ده چې د مؤمن د غوسې او جنگ صحيح لگښت يوازې شيطان او شيطاني ځواکونه دي. کله چې د دې جنگ مخ همدې خوا ته وي نو د قرآن کریم په اصطلاح کې ورته جهاد وايي چې له سترو عبادتونو څخه دی. په حديث کې راځي: ((ذروة سنامه الجهاد ، يعنې په اسلام کې تر ټولو لوړ کار جهاد دی.)) خو که د دې جنگ لوری لږ له هغه خوا واوښت ، نو د جهاد پر ځای فساد بلل کېږي چې له دې څخه د ژغورنې لپاره د الله پيغمبران او کتابونو راغلي دي. د شکل او بڼې په اعتبار د جهاد او فساد تر منځ هېڅ توپير نه وي. هغه کرښه چېرته چې دا دواړه سره بدلېږي ، دا دی چې که د هغه مخ د شيطان او شيطاني ځواکونو په لور وي نو جهاد که نه نو فساد دی. د دوو ملتونو نظريه ، چې په پايله کې يې پاکستان رامنځته شو ، د همدې اجمال عملي تفصيل وو چې د اسلام د کلمې منونکي يو واحد قوم دي او نه منونکي يې بل قوم. د هغوی د جهاد لوری بايد همدې خواته وي.

((حضرت شاه ولی الله قدس سره)) د جهاد د فرض کېدو يو حکمت دا هم ښودلی دی چې د قهر او غضب او دفاع کومه ماده چې په انساني فطرت کې اخښل شوې ده کله چې د جهاد په وسيله خپل صحيح لگښت ومومي نو

خپل منځي کورنۍ جگړې او فساد پخپله له منځه لاړ شي ، که نه نو د دې مثال داسې وي لکه د کوم بام لپاره چې د باران د اوبو د وتلو لاره د ناوې په بڼه جوړه نه شي نو بيا اوبه بام سورۍ کوي او دننه راځي .

سوله او جگړه، له چا سره

که نن ورځ غور وکړو نو په ټوله اسلامي نړۍ کې همدا بېلگه رښتيا کېږي. له شيطان او شيطاني تعليم ، له کفر او الحاد ، له خدای او رسول سره له بغاوت او بې حياييۍ او عياشۍ سره طبيعتهونه اشنا شوي دي. د دې ټولو کينه له زرونو وتلې ده ، هېچا ته پرې غوسه نه ورځي. د انساني روادارۍ ، اخلاقو او مېړانې ټول ځواک د کفر ، الحاد او ظلم پر ملاتړ لگېږي. د کينې ، سرکينۍ او د دښمنۍ لورۍ پخپله د خپلو غرو او گاونډيو په لور دی. په خپلو کې په وړه وړه خبره جنګ او جگړې دي. د اختلاف له يوه کوچني ټکي لوی غر جوړ شي. همدا د ورځپاڼو او کتابکوټو خواره گرځېدلې. له دواړو لورو خپله وړتيا داسې لگول کېږي چې گواکې جهاد ترسره کوي. دوه جنګ کوونکي قوتونه جنګ کوي او هېڅ د خدای بنده خپل گروبان ته سر نه ټيټوي:

چې دا نړېږي ، هغه کور ستا نه وي ، ظالمه!

د هېوادونو له سياست څخه نيولې تر کورنيو چارو پورې په ټولو کې همدا تر سترگو کېږي. هره خوا چې گورې د ((انما المؤمنون اخوة)) تدریسوونکو يو بل له گروانه نيولي وي. قرآن حکيم چېرته چې د بښنې او تېرېدنې ، د صبر او بښنې تلقين کړی وو ، همالته جنګ روان دی او پر کوم مورچل يې چې د جهاد بلنه ورکړې وه هغه مورچل د دښمنانو د يرغلونو لپاره تش پروت دی. ((فالی الله المشتکی وانا لله وانا اليه راجعون.))

د جرګو ، مرکو او د ښاروالۍ د هيئتونو غونډې ، د حکومت د دندو او کارونو سيالۍ ، په صنعت او سوداګرۍ کې مقابله ، د شتمنو او خانانو کشمکش چېرته چې خاص د خپلو حقونو جنګ دی چې پرېښودل يې د ټولو په نزد قرباني او د لوړو اخلاقو ثبوت دی ، هلته کوم څوک يو انچ هم ښورېدو ته تيار نه دي. د دين او مذهب په نوم د کار کوونکو خو لومړی شمېر لږ دی او هغه چې شته ، هغو عموماً د قرآن او سنت له بنسټيزو لارښوونو مخ اړولی او په فرعي او ځنګيزو مسایلو کې سره اخته دي. له وړې نه وړه مسئله د شخړې مورچل گرځېدلې ده ، چې تر شا يې د غيبت ، درواغو ، مسلمان ته ضرر ، تور او تهمت ، استهزا او رشخند په څېر د متفق عليه کبيره گناهونو په کيسه کې هم نه وي. د دين په نوم د خدای په کورونو کې شخړې ، وژنې او جنګونه کېږي او خبره آن تر پوليسو او محکمو پورې رسېدلې ده.

دا دینداران په خدای او رسول باندې له استهزا کوونکو ، شراب څښونکو ، د سود او رشوت خوړونکو سره هغه کينه نه لري ، کومه چې په دې مسایلو کې له اختلاف کوونکو سره يې لري.

يو د خدای بنده پردې غور نه کوي چې د دې په مثبت او منفي دواړو اړخونو کې يو هم د چا په نزد داسې نشته چې د هغه لپاره له مسلمانانو سره جنگ کول روا وي او يا د نورو غيبت کول ، تور لگول ، سپکول او ذليل گڼل روا وي.

د رغونې يوه ناسمه هڅه

زموږ د نوو تعليم يافته روڼ اندو رغوونکو پام چې کله د دې خپل منځي اختلافونو وړانکاره پايلو ته اوږي او د هغې د درملنې فکر ورسره پيدا کېږي نو د دوی په فکر کې ټولې خرابۍ يوازې په هغو اختلافاتو کې ور ښکاري چې د دين او مذهب په نوم رامنځته کېږي. او هغوی يوازې د همدې اختلاف د له منځه وړلو لپاره د علاج فکر کوي. هغوی په دې وخت کې ټولې هغه جگړې هېرې کړي چې فقط د نفسي او ذاتي غوښتنو لپاره ترسره کېږي ، د کومو لپاره چې سر ، عزت ، مال او هر څه حلال گڼل کېږي چې تر شا يې په ټول هېواد کې د خپل منځي کرکې سېلاو خپې وهي ، خو دا چې هغو ته د نوي تمدن او شرافت نوم ورکول کېږي ، له همدې امله نه هغه د قوم لپاره ناروغي گڼل کېږي او نه د هغې د درملنې فکر ته اړتيا ليدل کېږي.

په اختلاف او جنگ کې يوازې ملا بدنانه دی او د هماغه علاج تر غور لاندې دی. حال دا چې د دين او مذهب په نوم چې کوم اختلافات رامنځته کېږي ، که غور وکړو نو د هغو خرابتيا يوازې له پولو څخه د تېري له امله را پيدا کېږي ، که نه اختلاف د هېڅ ډول ورورۍ د له منځه تلو لامل نه شي گرځېدی. دا خپل ذاتي حقونه نه دي چې قرباني کړی شي. بلکې د قرآن او سنت د تعبير اختلافات دي ، چې له منځه نه شي وړل کېدی.

زموږ ځينې روښن فکره مصلحین ټول فساد په همدې اختلافاتو کې ايسار بولي او د هغه درملنه دا وړاندیزوي چې د ډلبازیو اختلافات دې له مخې لرې کړی شي او له ټولو دې يو نوی او گډ مذهب جوړ کړی شي. د ټول قوم به هماغه يو مذهب وي ، تر څو د اختلافاتو بېخ له منځه لاړ شي.

خو دا خبره په مذهبي مسایلو کې نه د عقل له مخې سمه ده او نه هم عملاً امکان لري. هو ، يوازې په دنيوي چارو کې په کومو کې چې جنگ د ذاتي حقونو وي ، هلته له خپلو خپلو غوښتنو په تېرېدو دا ډول سوله کېدی شي. له همدې کبله د خپل منځي جنگ او شخړې درملنه دا نه ده چې د رايې اختلاف له منځه يو وړل شي او ټول يوې نظريې ته غاړه کېږدي.

د نظري اختلاف او جنگ و فساد توپير

د عقل او بصيرت له څښتنانو پټه نه ده چې ديني او دنيوي ، د معاملاتو په دواړو ډولونو کې دېری داسې مسايل راځي په کومو کې چې رايې توپير لرلی شي. په هغو کې اختلاف کول پخپله د عقل او ديانت يوه تقاضا ده. په هغو کې اتفاق يوازې په دوو صورتونو کې کېدلی شي يا خو دې په غونډه کې هېڅ سترگور او د رايې څښتن نه وي ، يو کس دې يو څه ووايي او ټول دې ورسره ومني. او يا دې نو له رضا د يو چا د مراعت او مېړانې له امله د خپل ضمير او د خپلې رايې په خلاف خبرې باندې چوپتيا غوره کړي. که نه که عقل او ديانت دواړه شته وي نو د رايې اختلاف اړين دی او دا اختلاف هېڅکله زيان راوړونکی نه وي. بلکې د نورو لپاره د بصيرت توکي برابر وي. په جرگو کې د حزبونو اختلاف پر همدې بنسټ اړين گڼل کېږي.

د قرآن او سنت د مجملاتو او پېچلتياوو په تشریح او تعبير کې همدې ډول اختلافاتو ته رحمت ويل شوی دی ، چې د اسلام له لومړني پير څخه نيولې د صحابوو ، تابعينو او بيا تر مجتهدو امامانو پورې يې دوام درلود. په دې مسايلو کې کوم اختلافات چې د صحابه کرامو تر منځ رامنځته شوي ، د هغو د له منځه وړلو معنا له دې پرته بل څه نه شي کېدی چې د صحابه کرامو يوه ډله دې باطله وگڼلی شي چې د صحابوو باطل گڼل پخپله د حديثو د نصوصو او قرآني لارښوونو سره بالکل خلاف کار دی. د همدې لپاره ((حافظ شمس الدين ذهبي)) فرمايلي دي چې په کومه مسئله کې چې صحابه کرامو اختلاف کړی ، د هغه بيخي له منځه وړل امکان نه لري.

د صحابوو او مجتهدو امامانو تگلاره

د دې ترڅنګ د صحابوو ، تابعينو او مجتهدو امامانو د پير هغه تاريخ هم مخته ايښودل اړين دي چې د کتاب او سنت د تعبير له مخې کوم د رايې اختلاف چې د هغوی تر منځ پېښ شوی ، په دې ټول تاريخ کې يوه واقعه هم داسې نشته چې هغه دې د جنگ او شخړې بڼه غوره کړې وي. په مسايلو کې د خپل منځي اختلاف سر بېره په يو بل پسې لمونځ کول او د ورورۍ ټولې اړيکې ساتل په دې ټول تاريخ کې يو لوی شاهکار دی. په سياسي مسايلو کې شخړې ، د صحابوو فتنې ، د تکويني حکمتونو پراساس رامنځته شوې. د هغو په منځ کې توري هم وچلېدې خو د همدې فتنې په پيل کې کله چې مظلوم امام حضرت عثمان غني رض د سرکښانو په لومه کې ايسار وو او همدې سرکښو د لمنځونو امامت ترسره کاوه ، نو مظلوم امام مسلمانانو ته د هغوی په اقتدا د لمانځه کولو لارښوونه وکړه او عام قانون يې دا ور وښوده چې: ((اذهم احسنوا فاحسن معهم وان هم اساؤا فاجتنب اساءتهم ، يعني کله چې دوی کوم نېک کار کوي ، مرسته ورسره وکړئ او کله چې بد او ناسم کار کوي ، ترې لرې اوسئ.)) د دې لارښوونې په وسيله يې د سر په بيه مسلمانانو ته د قرآني لارښوونې ((وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ)) صحيح تفسير وښوده او د خپل منځي تيت او پرکي او افتراق دروازه يې وتړله.

او د همدې فتنې په پای کې کله چې د حضرت علي او حضرت معاويه رضی الله عنهما تر منځ د جنگ میدان تود وو ، د روم د عيسوي سلطنت له خوا حضرت معاويه (رض) ته له خپل ځان سره د يو کېدو او له هغه سره د مرستې پيغام ور ورسېد نو د حضرت معاويه رض ځواب دا وو چې زموږ په اختلاف ونه غولېږي. که مو د مسلمانانو په لور مخ را واړاوه نو د حضرت علي (رض) د لښکر لومړی عسکر چې ستا سره د مقابلې لپاره به وځي ، هغه به معاويه وي. نو معلومه شوه چې خپل منځي اختلاف چې د منافقينو د ژورو سازشونو له امله د تشدد اړخ خپل کړی دی ، په هغه کې هم د اسلام بنيادي حقايق له پامه نه دي غورځېدلي.

د وينا لنډيز دا دی چې د کتاب او سنت په تعبير کې د رايې اختلاف چې د صحابوو ، تابعينو او مجتهدو امامانو تر منځ وو هغه بې له شکه رحمت دی. د هغه کوم اړخ نه مخکې مسلمانانو ته زيان رسوونکی ثابت شوی او نه نن کېدی شي. په دې شرط چې د هماغو پولو دننه وي په کومو کې چې هغوی ساتلی وو چې اغېز به يې په لمانځه ، جمعې ، امامت او د معاشرت پر هېڅ چارې شتون نه درلود.

شخړه او سمون

د مذهب په نوم نور اختلافات له لومړنيو پېړيو وروسته د بدعت او سنت او له نورو سرليکونو راپيدا شول. ډېری خلکو د قرآن او سنت په تعبير کې صحيح اصول پرېښودل او ذاتي رايه يې اساس وگرځوله او نوي نوي مسايل يې را پيدا کړل. دا اختلافات بې له شکه چې هغه تفريق او افتراق وو چې په قرآن او سنت کې مسلمانان ترې وېرول شوي دي. د هغو د له منځه وړلو يا کمولو هڅه بې له شکه چې گټوره وه ، خو قرآن حکيم د دې هم يوه ځانگړې طريقه ښوولې ده چې په وسيله يې د تفريق ساحه راتنگه او لا پراخه نه شي. دا هغه د خير په لور د بلنې اصول دي په کومو کې چې تر ټولو لومړی له حکمت او تدبير او بيا خير غوښتنې ، خواخوږۍ او خواږه عنوان سره د قرآن او سنت د صحيح مفهوم په لور د خلکو را بلنه ده. او په پای کې ((مجادله بالتی هی احسن – يعنې په حجت او دليل سره د پوهولو او پوهېدلو)) هڅه ده.

د تأسف ځای دی چې نن سبا عام د علم څښتنو او سمون راوړونکو دا اصول له پامه غورځولي دي. يوازې په شخړو او هغه هم په غير مشروط انداز کې بوخت شوي او د خپل سيال د استهزا او رشخند ، د هغه د را لاندي کولو لپاره د رښتيا او دورغو ، روا او ناروا هر ډول جالونو کارول يې غوره کړي دي چې حتمي پایله يې جنگ ، جگړه ، فساد او شخړه ده.

د اختلافاتو د خرابیو پر وخت درملنه

نن کله چې د مسلمانانو تفرق انتها ته رسېدلی دی ، د خپلو مزعوماتو په خلاف هېڅوک د بل د خبرې منلو ، بلکې اورېدلو ته هم تیار نه دی او هېڅ داسې قوت نشته چې کومه ډله دې ته اړ کړي چې له دې خپل منځي جگړو او شخړو او د هغو له وړانکاره اغېزو څخه د اسلام او مسلمانانو د ژغورلو یوازې یوه لاره ده او هغه دا چې د ډلو او فرقو مسؤلین لږ په دې غور وکړي چې په کومو مسایلو کې چې مور جنګ کوو آیا هغه د اسلام بنسټیز مسایل دي ، د کومو لپاره چې قرآن کریم رانازل شوی ، رسول کریم ﷺ رالېږل شوی ، هغه مبارک ﷺ خپل ژوند ورته وقف کړی او د هغو تر شا یې هر ډول قربانۍ ورکړې ، او که نه ، اساسي مسایل او د قرآن او اسلام اصلي غوښتنه کوم بل څه ده .

په کوم هېواد کې چې یو لور ته عیسوي مبلغین په خپل پوره ځواک او په ځلې سره د دې هېواد د عیسوي کولو خوبونه ویني. یو لور ته په ښکاره د خدای ، رسول او د هغوی پر لارښوونو رشخند وهل کېږي. بل خوا د قرآن او اسلام پر نوم هر هغه څه ترسره کېږي چې د له منځه وړلو لپاره یې قرآن او اسلام راغلي وو ، په دې ځای کې یوازې د فروعی مسایلو او د هغو د خپرني ، گوتخندني او دودولو په هڅو کې اخته او له بنسټیزو کارونو بې پروا خلکو څخه که د الله تعالی او نبي کریم ﷺ له خوا دا پوښتنه وشي چې زموږ پر دین مصیبتونه راتلل ، د هغو لپاره مو څه وکړل؟ نو زموږ ځواب به څه وي ؛ زما یقین دی چې هره فرقه او هره ډله که لږ له خپلو جگړو سر راپورته کړي او فکر وکړي نو هغه به پر خپلو اوسنیو بوختیاوو وشرمېږي او د خپلو هڅو لوری به بدل کړي. او په پایله کې به خپل منځي اړ او دور خامخا کم شي .

زه اوس دا نه وایم چې هغه دې خپل فکرونه او خیالات بدل کړي ، غوښتنه یوازې دومره ده چې د خپلې وړتیا د لکولو ځای دې ولټوي او هلته دې وکاروي. او خپل منځي اختلافات دې یوازې د درس تر حلقو ، یا فتاواوو یا تحقیقي کتابکوټو پورې محدود وساتي او په هغوی کې دې هم ژبه او لهجه د بلنې د قرآني اصولو په څېر نرمه وساتي. فقره بازی او د نورو سپکاوی دې زهر وگني. زموږ ولسي غونډې ، ورځپاڼې او لوحې دې د خپل منځي شخړې سکروټو ته د ورپوکولو پر ځای د اسلام پر بنسټیزو او متفق علیه مسایلو ولگوي. نو بیا زموږ جنګ ، چې د فساد بڼه یې غوره کړې ده ، بیا ځلې به په جهاد بدل شي او د هغه په پایله کې به د ولس لوری هم د خپل منځي جنګ او شخړو څخه بېرته د دین د صحیح خدمت په لور واوړي.

سمه او ناسمه تگلاره

ډېری خلک په مسایلو کې د علماوو له اختلافاتو پرېشانه شي او پوښتنه کوي چې موږ پر کومه خوا لار شو، چې تر شایې هدف دا وي چې اوس موږ د هېچا هم وانه ورو، له ټولو خپلواک شو او څه چې ښه راته ښکاره شوو هغه وکړو، او له ورايه د دوی دا ماشومانه پوښتنه په حقه ښکاري، خو که لږ دقت وکړو نو هغوی به د دې ځواب د خپل شاوخوا له چارو څخه پخپله ترلاسه کړي.

يو سړی ناروغه شو. د ډاکټرانو يا حکيمانو په رايو کې د تشخيص او درملنې په اساس اختلاف رامنځته شو نو هغه څه کوي. همدا چې د دې ډاکټرانو، حکيمانو ډگريانې معلومې کړي او د هغوی په روغتون کې له نورو ناروغانو يا له نورو تجربه لرونکو څخه له پوښتلو وروسته د خپلې درملنې لپاره کوم يو ډاکټر وټاکي. د هماغه په تشخيص او لارښوونې عمل وکړي خو نورو ډاکټرانو او حکيمانو پسې بد رد او پوچ نه وايي. دلته هېڅوک داسې نه وايي چې د طبيبانو تر منځ اختلاف دی نو له ټولو تېر شی، په خپلې ازادې رايې چې څه غواړئ ويې کړئ. آیا همدا تگلاره د علماوو د اختلاف پر مهال نه شی غوره کولی؟

يو بل مثال هم در واخلي. غواړئ يوه قضيه عدالت ته وړاندې کړئ. له قانون پوه وکیلانو سره مو مشوره وکړه. د هغوی د رايو ترمنځ اختلاف پېښ شو، نو يو سړی هم دا نه وړاندیزوي چې بيخي دې د قضیې له وړاندې کولو تېر شي يا دې کوم وکیل ته غوره نه نيسي او په خپل فکر کې چې څه ورته ښه ښکاره شي هغه دې وکړي. بلکې کېږي خو همدا چې له بېلابېلو لارو هر تن دومره څېړنه وکړي چې په هغوی کې کوم وکیل ښه پوهېږي او د باور وړ وي، بيا هغه کس د خپل وکیل په توگه غوره کړي او بل وکیل سره له اختلافه خپل دښمن نه گڼي، بد او رد پسې نه وايي او له هغه سره جگړې نه کوي.

همدا فطري او اسانه اصول د علماوو د اختلاف پر مهال ولې نه غوره کېږي؟ دلته مو دې خبرې ته هم پام وي چې د ناروغی او د قضیې په معاملاتو کې مو که پر کوم ناسم ډاکټر يا بې باوره وکیل باور وکړ او خپله معامله مو هغه ته وسپارله نو له هغه څخه چې کوم تاوان رامنځته کېږي، هغه به خامخا تاسې ته رسېږي. خو د علماوو په اختلاف کې د دې تاوان خطر هم نشته.

په حديث کې راځي چې: که کوم شخص له يوه عالم څخه پوښتنه وکړه او هغه ناسمه فتوا ورکړه نو د هغه گناه پر پوښتنه کوونکي نه، بلکې پر فتوا ورکوونکي ده. شرط دا دی چې پوښتنه له هغه شخص څخه شوې وي چې د هغه کس علميت مو د داسې څېړنې او پلټنې په مټ معلوم کړی وي، څه ډول څېړنه چې د يوه ښه طبيب او ښه وکیل د لټولو پر مهال کوي. تر خپله وسه د صحيح عالم له لټنې او پلټنې وروسته که مو د هغه پر قول عمل وکړ نو د الله تعالی په نزد مو غاړه خلاصه شوه. که هغه ناسم هم در ښودلي وو نو پر تاسو يې کوم تاوان يا پړه نشته.

هو ، دا بايد نه وي چې د ډاکټر په لټه کې خو دا معلوم کړئ چې هغه ((ايم بي بي ايس)) دی او دا هم چې د هغه په روغتون کې د کوم ډول ناروغانو درملنه زياته کېږي ، خو د عالم په لټه کې يوازې د هغه پټکی ، چينه او ريره يا ډېر تر ډېره په غونډو کې وينا کول يې معيار وټاکئ. که مو داسې وکړل نو له خپل مسؤليت څخه مو غاړه نه ده خلاصه ، که هغه په ځواب کې کومه تېروتنه وکړه نو تاسو به هم په هغه کې مجرم ياستئ.

د خپل منځي جگړو او شخړو دوه رکنونه

د وينا لنډيز دا دی چې نن د مذهب په نوم چې د جنگونو او جگړو کوم بازار تود دی ، د هغه تر شا دوه عناصره ځای لري ، يو د هرې ډلې او فرقې علما او بل هغه عوام چې د هغو تر شا روان وي.

که علما په خپلو څېړنو او نيوکو کې د دعوت د قرآني اصولو په مطابق د نورو د ناقص گڼلو او سپکولو څخه ځان وساتي او د اسلام هغه بنيادي مسايل چې هېڅ فرقه پکې اختلاف نه لري - په اسلام او مسلمانانو چې کوم مصيبتونه نن را روان دي ، هغه ټول له همدې مسايلو سره اړيکه لري- د خپلو هڅو او زحمتونو مخ هغې لور ته واړوي ، دغه راز عوام تر خپله وسه پوره کونښنې وکړي چې يو صحيح عالم غوره کړي او بيا د هغه په ښودلې لاره لاړ شي. له علماوو يا د هغوی له پيروانو سره جنگ ونه کړي نو را وښيئ چې په دې کې څه ستونزه ده. ټولې فرقې او د هغوی اختلافات که په خپل حال پاتې هم وي ، دا شخړې او جگړې پای ته رسېدلې شي چې مسلمانان يې د يوې خوا هم نه دي پرې ايښي. يوازې لږ همدې ته د پام اړولو او را اړولو او د تگلارې بدلولو ته اړتيا ده. درېغه ، زما دا غږ هغو مشرانو او ملگرو ته ورسېږي چې په دې لاره کې د څه کولو وړتيا لري. او يوازې د الله تعالی او د رسول الله ﷺ په نوم د دې خواخوږي دعوت لپاره ودرېږي نو د امت ډېر مشکلات به حل شي او زموږ ټولنه چې د وژونکو خرابيو کومې کندی ته لوېدلې ده ، له هغې به وژغورلی شي.

د عامو سياسي او شخصي جگړو علاج

لکه څرنګه چې مخکې بيان شول چې په مذهبي معاملاتو کې چې شخص کوم ځانګړی لوری غوره کړی دی ، هغه همدا لوری د الله تعالی او د هغه د رسول ﷺ لارښوونه او تلقين بولي او غوره کړی يې دی ، که څه هم د حقيقت له مخې بالکل ناسم وي. خو د هغه فکر لږ تر لږه همدا وي چې هغه د الله دين دی. په دې حالاتو کې په نرمۍ او خواخوږۍ سره د پوهولو او پوهېدلو هڅه بايد وشي او تر څو چې د هغه فکر بدل نه شي هغه ته بلنه نه شي ورکول کېدی چې ته قربانی ورکړه او خپله نظريه پرېږده او سوله وکړه. هغوی ته يوازې دا ويل کېدی شي چې د رايې اختلاف تر خپلو پولو پورې وساتئ او د پوهولو او پوهېدلو ، د حکمت او وعظ قرآني اصول ، ((مجادله بالتي هي احسن)) له پامه مه غورځوئ. خو کوم معاملات چې يوازې په شخصي او ذاتي حقونو او خواهشاتو پورې اړوند

دي ، هلته دا معامله اسانه ده چې له جگړې څخه د ځان ساتنې لپاره د نورو لپاره خپل ځای پرېږدي. له خپل حق څخه لاس واخلي او کوم شخص چې دا وکړي په دنيا کې هم د هغه د عزت ازانگې لوړې شي او د کومې موخې لپاره يې چې پرې اېښی دی هغه هم له نورو لارو څخه ترلاسه شي او په آخرت کې خو د هغه لپاره يو لوی زېږی دی چې عوض يې ټوله دنيا او د دنيا ټول حکومتونه او شتمنۍ هم نه شي کېدی.

رسول کریم ﷺ فرمایي: ((انا زعيم ، بيت في ربض الجنة لمن ترك المراء وهو محق. ژباړه: د هغه شخص لپاره د جنت په منځ کې د يوه کور ضامن يم چې پر حقه وي او بيا هم له جگړې لاس واخلي.))

په پای کې خپلې لومړۍ جملې ته راگرځم چې زموږ د ټولو خرابيو اساس د قرآن پرېښودل او په خپلو کې جنگ کول دي او دا خپل منځي جگړه هم په حقيقت کې له قرآني لارښوونو څخه د ناخبرۍ يا غفلت پايله ده. ډله ييزو تعصباتو دا حقايق له پامه غورځولي دي.

په دنيا کې د نېکانو کېدو خامخا دی خو داسې نه ده چې هېڅ نشته. افسوس دی چې د داسې اصلاح راوړنکو سخته قاحطي ده چې د شاوخوا له ورو ورو دايرو څخه لږ سر را وباسي او دباندې وگوري چې اسلام او قرآن هغوی کومې خوا ته ور بولي او د هغو غږ ته غوږ کېږدي.

الله تعالی دې موږ ټولو ته د دين پر لاره د تلو بشپړ توفيق راکړي. آمين

اللهم وفقنا لما تحب وترضى من القول والفعل والعمل والنية صلى الله تعالى على خير خلقه وصفوة رسله محمد و آله وصحبه اجمعين.

پای

رحمت شاه فراز

احمد شاه بابا مېنه ، کابل - افغانستان

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**